

İlahiyat Perspektifinden
Klasik Türk Şiirinde
Ehl-i Beyt ve Kerbelâ Mersiyeleri

Editör
AFET DOĞAN

BİDGE Yayınları

**İlahiyat Perspektifinden Klasik Türk Şiirinde Ehl-i Beyt ve
Kerbelâ Mersiyeleri**

Editör: AFET DOĞAN

ISBN: 978-625-372-960-8

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2025-12-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İÇİNDEKİLER

EHLİBEYT ÂŞIĞI BİR ŞÂİR: ŞEVKET BİLÂLÎ VE DÎVÂNINDAKİ KERBELÂ MERSİYELERİ	1
--	---

ÖZGÜR ARSU

EHLİBEYT ÂŞIĞI BİR ŞÂİR: ŞEVKET BİLÂLÎ VE DÎVANINDAKİ KERBELÂ MERSİYELERİ	25
--	----

ÖZGÜR ARSU

REŞİD FÂNÎ'NİN FÂNÎ ÇİÇEKLER ADLI ESERİNDE REŞİD AKİF PAŞA'NIN BİLİNMEYEN ŞİİRLERİ	47
---	----

ŞEVKET ENES SAMANCIOĞLU

BÖLÜM 1

EHLİBEYT ÂŞIĞI BİR ŞÂİR: ŞEVKET BİLÂLÎ VE DÎVÂNINDAKİ KERBELÂ MERSİYELERİ

*Özgür ARSU**

Giriş

Mersiye kelimesi, “ölenin ardından onun iyiliklerini sayıp dökme, öleni hayırla yâd etme, ağıt söyleme, ağıt yakma” (Canım, 2016: 150) anlamlarına gelen Arapça “رثا – resâ” kökünden türemiştir. Bir edebî tür olarak ise “başta padişah ve şehzade olmak üzere devlet büyüklerinin ölümünden duyulan üzüntünün dile getirildiği manzumeler” (Aça, Gökalp, Kocakaplan 2012: 371) olarak tanımlansa da zamanla konusu genişlemiş ve padişah ile şehzadelerden öte ölen herkes için yazılmaya/söylenmeye başlanmıştır. Mersiye türünün tarihine bakıldığında söylenen ilk

* Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, e-mail: ozgurarsu58@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2820-6185.

şiiirin bir mersiye olduğu ve bu mersiyeinin de Kâbil tarafından öldürülen Hâbil'in arkasından Hz. Âdem tarafından söylendiği (Toprak, 2004: 215) rivayet edilir.

Arap edebiyatında mersiyeinin başlangıcının Cahiliye devrindeki cenaze törenlerinde kadınların ölülerinin arkasından mırıldandıkları ahenkli sözlere kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Bunun yanında yine aynı dönemde kaleme alınan mersiyeinin ilk örneklerinde öldürülen kişinin intikamını almaya yemin etme ve düşmanı korkutma gibi temalara da yer verilmiştir (Toprak, 2004: 215). Fars edebiyatında ilk yazılan mersiye hakkında kesin bir bilgi bulunmasa da mersiye türünün İslam öncesi dönemden itibaren revaçta olduğu düşünülmektedir. Bu türün, Fars edebiyatında bilinen ilk örneği Merzkû adlı dinî önderlerden birinin ölümü üzerine Eşkânî Pehlevîcesiyle yazılan Risâ-yi Merzkû'dur ve bu eser günümüze kadar ulaşmıştır (Yazıcı, 2004: 217).

Türk edebiyatında ise İslam öncesinde ve sonrasında özellikle halk ve âşık edebiyatlarında “yuğ, ağıt, sâgu, şivan” gibi isimlerle kendine yer bulan bu tür, Klasik Edebiyatta müstakil bir nazım türü halinde gelişim göstermiştir (İsen, 2004: 218). Mersiyeinin diğeri edebiyatlardaki yazılış amaçlarının yanında, Müslüman Türkler, özellikle Alevî-Bektaşî şiiirlerinde Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehitlerinden bahseden mersiyeler kaleme almışlardır. Kerbelâ ya da Âl-i Abâ mersiyeleri olarak anılan bu şiiirlere, özellikle muharrem aylarında Alevî-Bektaşî dergâhlarında müzik eşliğinde

okunmasından dolayı “muharremiyye” adı da verilmiştir (İsen, 2004: 219). Ayrıca Türk edebiyatında diğer edebiyatlarda da görüldüğü gibi mersiyelerin konuları zamanla genişlemiş; şehirler için, hayvanlar için ya da toplumsal etkisi olan olaylar için de mersiyeler yazılmıştır. Mersiye, Klasik Edebiyata bir tür olarak XV. yüzyılda Fars edebiyatından geçmiştir. İlk dönemlerde her ne kadar çoğunlukla kaside tarzıyla kaleme alınmış olsalar da ilerleyen dönemlerde mesnevi, murabba, terkiibent ve terciibent nazım şekilleriyle de örnekler verilmiştir. Türün kaideleri tam olarak belirlendikten sonra mersiye en uygun şeklin terkiib-i bend ve terci-i bend olduğu kabul görmüştür (İsen, 2004: 219).

Mersiye türünün içinde Kerbelâ vak'ası önem teşkil etmektedir. İslam tarihine bakıldığında mersiye denilince akla ilk gelen hadise Hz. Hüseyin'in şehit edilişidir. Hz. Hüseyin, H. 10 Muharrem 61/M. 10 Ekim 680'de Ömer bin Sa'd bin Ebî Vakkas'ın askerleri tarafından Kerbelâ'da şehit edilmiştir. Bu hüzünlü hadise Türk İslam edebiyatında Kerbelâ mersiyelerinin ve Maktel-i Hüseyinlerin menbaı olmuştur. Maktel-i Hüseyin ve Kerbelâ mersiyeleri, manzum veya mensur bir şekilde yazılmışlardır. Bu türün manzum olanlarında daha çok terkîb-i bend, kaside, gazel, mesnevi, tercî-i bend nazım şekilleri tercih edilmiştir. *Şevket Bilâlî Dîvânı*'nda yer alan üç adet mersiyenin biri kaside nazım biçimiyle diğer ikisi de gazel nazım biçimiyle kaleme alınmıştır.

Bayburtlu Şevket Bilâlî

XIX. asırda Klasik Türk şiirinde şekil özellikleri bakımından bir önceki asırlara paralel bir yapı ve söylem devam ettirilmekle beraber muhteva bakımından büyük nüanslar görülmektedir. “*Bu dönem şiirinin karakterestik özelliklerinden biri de şairin yaşadığı çevreyi somut olarak şiirine aksettirmesidir. Bu asra gelene Klasik divanlardan şairin hayatına dair işaretler, özellikle huyları, zevkleri, alışkanlıkları gibi sanatını oluşturan belirgin niteliklerini bulmak neredeyse imkânsızken ısrarla eski ekolü takip eden bir zümreyi hariç tutarsak XIX. asır şairlerinin bu hususta oldukça cömert olduğunu söyleyebiliriz*” (Köksal, 2016, s. 13).

Kaynaklarda hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Şevket Bilâlî’nin günümüze ulaşan yegâne eseri *Divanı*’dır. Şairimizin hayatı, eseri ve edebî kişiliğiyle ilgili tüm bilgilere *Dîvân*’ı sayesinde ulaşılabilir. “*Şevket Bilâlî Dîvânı*’nda iç kapaktan sonra sayfa numarası bulunmayan “zahriye” kısmında şairin hayatına dair bazı kısa ve önemli bilgiler not edilmiştir. Adının Şevket Bilâlî olduğu memleketinin ise Bayburt olduğu söz konusu sayfalarda yazılıdır. Şair, Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye koluna mensuptur. Ayrıca şeyh Hasan Visâlî Efendi’ye (ö. H. 1320/M. 1902-1903) intisap ettiği bildirilmiştir” (Alagöz, 2024, s. 13-14).

Şevket Bilâlî’nin icra ettiği meslek, askerliktir. Bu bilgiye yine *Dîvân*’ından öğrenmekteyiz. Şöyle ki; “*Mezhebim envâr-ı aşkdır mesleğim yüzbaşısıdır*” (Alagöz, 2024, s. 14). Şairin doğum ve ölüm

tarihine dair herhangi bir bilgi yoktur. Kaleme aldığı kalenderide öksüz ve yetim olduğuna dair bir gönderme yer almaktadır:

“Yoğdur ğarib Şevketiñ yârân yoldaşı

Bilmem nice olur o anuñ ğarib başı

Ŧurmayup akıyor gözüñüñ yaşı

Anasız babasız kaldı ğarib yerlerde”

(133/6)

Bayburtlu Şevket Bilâlî’nin şiirlerinin temel konusunu Hz. Allah sevgisi, Hz. Peygamber ve ehlibeyt muhabbetidir. Şairimize göre Hz. Allah’a tam teslim olanlar ve Cenâb-ı Hakk’ın muhabbetiyle yanıp figan edenler muhakkak arzularına nail olacaklardır:

“‘Aşk ile nâlân olanlar Mevlâsın elbet bulur

Mecnûnı hayrân iden Leylâ degül Mevlâ imüş”

(61/2)

Şaire göre Hz. Muhammed aleyhisselam, peygamberlerin ve evliyaların yol göstericisidir:

“Bâ-sa ‘âdet enbiyâ vü evliyânın cümlesi

Ümmet oldu reh-nümâsun yâ Muhammed Muştafâ”

(6/3)

Şevket Bilâlî’nin derdine derman olacak kişi ancak Hz. Peygamber’dır:

“Sen bu Şevket derd-mendin derdinin dermânısın

Derd-i ‘aşka hoş devâsın yâ Muhammed Muştafâ”

(6/9)

Şaire göre Hz. Muhammed aleyhisselamın mübarek yolu iki cihanda da gönüllerde gama yer vermeyen dosdoğru bir yoldur:

“Huzûr-ı kibriyâ-yı Muştafâ’ya toğrı râhımdır

Dü- ‘âlemde ne gam ey dil benim ol ulu şâhımdır”

(26/1)

Şeyhi Hasan Visâlî’ye ve Nakşibendî tarikatını bağlılığa da şiirlerinde işlediği diğer konulardır. Mutasavvıf bir şair olarak nitelendirebileceğimiz Şevket Bilâlî, kendisini her fırsatta Nakşî olarak tanıtır. *Dîvân*’ında “Nakşîler” redifli iki adet gazel yer almaktadır:

“Bülbülân-ı bâğ-ı vuşlat ‘âşıkândır Nakşîler

‘Anber-i nergisfeşân [u] râyiğândır Nakşîler”

(38/1)

“Mesken-i kûy-ı fenaya vâsılandır Nakşîler

Tahtgâh-ı dil bekâda lâ-mekândır Nakşîler”

(39/1)

Şevket Bilâlî kendisini İmâm-ı Azam mezhebinden Bektâşî meşrepli bir şair olarak görür. Ayrıca kendisini Nakşîlerin bir sırdaşı

olarak nitelendirmektedir. Şair, Hz. Ali sevgisini de ayrıca belirtmiştir:

“Mezhebim İmâm-ı A ‘zam meşrebim Bektâşidir

Mürşidim şâhım Vişâlî Nakşbend sırdaşıdır”

(169/1)

“Bilindi kıble-i Furkân okundu sûre-i Necm’i

Serây-ı Kâbe kavseyn’den irişdi himmet-i Kerrâr”

(29/5)

Mutasavvıf şair Şevket Bilâlî, dünyayı pis kokulu geçici bir yer olarak görmektedir. İlgili beyit ise şu şekildedir:

“Pis kokulu fânî ‘âlemden ne bulduñ ey gönül

Berzah-ı dünyâyâ şapma diñle gel nuşh-ı Hudâ”

(10/7)

Şevket Bilâlî, şiirlerinde söz oyunları yapmıştır. Kerbelâ Vak‘asının anlatıldığı bir beyitte “ger belâ” ifadesiyle kelime oyunu yaparak Kerbelâ hâdisesini okuyucularına hatırlatmıştır:

“Yâd olunsa ger belâ-yı vaķ’a-i dilsûz-ı ‘aşk

Şâhib-i ehl-i velâyet şâh-ı sulţân ağlıyor”

(49/7)

Şairimize göre Kerbelâ hâdisesiyle ilgili duyulan derin üzüntüyü dile getirecek herhangi bir dil yoktur. Şevket Efendi,

Antepli Mehmed Efendi (ö. H.1111/ M. 1699)’nin Kur’ân-ı Kerîm’in ilk Türkçe matbu tefsiri, *Şerh-i Tıbyân* adlı eserine şiirinde yer vermiştir. Şair, söz konusu edilen eserin bu elem verici hadise karşısında ağladığını dile getirerek Teşhis sanatında bulunmuştur:

*“Hangi dildir Kerbelânın vaşf-ı hâlin söylesün
Cümle ‘âlem kaldı ebkem Şerh-i Tıbyân ağlıyor
(49/8)*

Kerbelâ hâdisesi karşısında gökyüzü, kara giyip matem ve hüzne boğulmuştur. Şevket Bilâlî de “Allah Allah” nidalarıyla okuyucularına seslenerek herkesin ağladığı bir tablo sergilemiştir:

*“Vaşf-ı hâli ser-güzeşt-i Kerbeâ kan ağlıyor
Okuyan cân dinle insân hem de yazan ağlıyor”
(50/1)*

*“Çün bizim takşîm olumuş dide hicrân tâ ezel
Allâh Allâh çağrışıp bak âb-ı hayvân ağlıyor”
(50/5)*

*“Mâtem ü hüzne bürünmüş kara giymiş âsumân
Kıpçara kana boyanmış şems-i tâbân âsumân”
(50/6)*

Hız. Hüseyin'in şehit edilip toprağa düştüğu anın dile getirildiği bu manzumede, yerden göğe kadar olan tüm varlıklar üzüntülerinden ah u figan etmiştir:

“Şâh Hüseynim öyle düşdi mest ü hayrân hâke kim

Sidreden Cibrîl bu hâle ‘arş-ı Rahmân ağlıyor”

(50/17)

“Öyle mel ‘ûnâne hançer şaldılar gedânına

Tag u taşlar cümle kuşlar âh u efgân ağlıyor”

(50/18)

Hız. Ali, Hız. Hüseyin'in hâlini görseydi şüphesiz ki perişan olacaktı. Şair, Yezid'e lanet ederek “kalemim kan kâğıdım yan hatm-i dîvân ağlıyor” mısraıyla duyduğu acıyı şu şekilde ifade etmiştir:

“Ser-güzeş-i Kerbelânın aşlını tahrîr iden

Kalemim kan kâğıdım yan hatm-i dîvân ağlıyor”

(50/41)

Kerbelâ hâdisesi etrafında teşekkül eden edebî türlerden birisi de “muharremiyye”dir. “Hız. Hüseyin ile aile mensupları ve taraftarlarından yetmiş kadar kişinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevi halifesi Yezid kuvvetlerince Kerbelâ'da şehit edilmesi sebebiyle duyulan üzüntüyü ifade etmek, bu vesileyle ehlibeyt sevgisini gönüllere yerleştirmek için yazılan şiirlere muharremiye denilmiş, ayrıca Hız. Ali, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin

sevgisini işleyen manzumeler de bu kapsamda değerlendirilmiştir.” (Uzun, 2006, s. 8). Bayburtlu Şevket Bilâlî de bir ehlibeyt âşığı bir kimse olarak, *Dîvân*’da “mâtem giyer” redifli bir gazel yazıp muharremiye türüne katkıda bulunmuştur.

Sonuç

XIX. asırda yaşamış Bayburtlu şairlerden biri olan Şevket Bilâlî’nin hayatı ve eserleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Günümüze intikal eden yegâne eseri *Dîvân*’ıdır. Şairin bu *Dîvân*’ı incelendiğinde hayatı hakkında bazı bilgi kırıntılarına ulaşmak mümkündür. Bu bağlamdan hareketle adının Şevket Bilâlî olduğu, memleketinin Bayburt olduğu; Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye koluna mensubiyetini, şeyh Visâlî’ye intisap ettiği eserinden elde edilen ipuçlarıdır. Şiir, şairimize göre dinî inançları aktarmak için kullanılan bir araç olduğu görülmektedir. Şairin şiirlerinde ele aldığı temel muhteva Hz. Allah aşkı, Hz. Peygamber sevgisi ve ehlibeyt muhabbetidir. Ayrıca şeyhi Hasan Visâlî’ye mensubiyetinin olduğu ve Nakşî geleneğine sıkı sıkıya bağlılığı şiirlerinde işlediği diğer konulardır. Şâh-ı merdân (yiğitlerin şahı) Hz. Ali ve şâh-ı şehîdân (şehitlerin şahı) Hz. Hüseyin muhabbeti, Şevket Bilâlî’nin şiirlerinde işlediği konulardan birisidir. Bu bağlamda şair, 9 beyitten müteşekkil “mâtem giyer” ve “ağlıyor” redifli gazeller kaleme almıştır. Ayrıca bir “muharremiyye” ve “Kerbelâ Vak‘ası” başlığını taşıyan 48 beyitlik bir kaside kaleme almıştır. Bu bilgilerden hareketle Şevket Bilâlî, son dönem

mutasavvıf şairlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Metin kısmında verilen şiirlerden hareketle Şevket Bilâlî'nin bir ehlibeyt âşığı olduğu hissedilecektir.

MERSİYELER

49¹

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Hâme-i 'aczim beyâna geldi al kan ağlıyor
Mâcerâ-yı Kerbelâ'dan çerh-i devrân ağlıyor
[Aciz kalem, dile geldi al kan ağlıyor. Kerbelâ'nın macerasından çerh-i devrân (dönen çark) ağlamaktadır.]
- 2 Her cihetden çağrışırılar hasretâ vâveyla eyler
Mâtem ü hüzne bürünmüş cümle insân ağlıyor
[Her taraftan eyvah diye bağırırlar. Tüm insanlar mateme bürünmüş ağlamaktadır.]
- 3 Geçdi eyyâm-ı beşâret şimdi hicrân vâktidir
Her taraf ağlar yanar hep çeşm-i giryân ağlıyor
[Mutlu günler geçti; şimdi ayrılık vaktidir. Herkesin gözü yaşlı ağlamaktadır.]
- 4 Sîneler çâk zâr [u] efğân eylemekde ehl-i 'aşk
Kâlb-i 'uşşâk titremekde ehl-i 'irfân ağlıyor
[Aşk ehlinin sinesi yaralı ah u zar etmektedir. Âşıkların kalbi titremekte irfan ehli ağlamaktadır.]

¹ s. 117

- 5 Seyyidânın fırkatinden âsumân mâtemdedir
Şefkatinden tağ u şahrâ gep gülistân ağlıyor
[Seyyidânın ayrılığından gökyüzü matem içerindedir.
Dağ, çöl, gül bahçesi (hep) ağlamaktadır.]
- 6 Âb-ı hayvân sızlamakda nâdim olmuş neylesün
Derd ile hayretde kaldı baħr-ı ‘ummân ağlıyor
[Âb-ı hayvân (ölümsüzlük suyu) sızlamakta pişman
olmuş ne yapsın? Dert ile hayrette kalan umman
ağlamaktadır.]
- 7 Yâd olunsa ger belâ-yı vak‘a-i dilsûz-ı ‘aşk
Şâhib-i ehl-i velâyet şâh-ı sultân ağlıyor
[Gönül yakan vak‘a hatırlandıkça velilerin ehli
sultanların şahı ağlamaktadır.]
- 8 Hangi dildir Kerbelânın vaşf-ı hâlin söylesün
Cümle ‘âlem kaldı ebkem *Şerh-i Tıbyân* ağlıyor
[Hangi gönül Kerbelâ’nın hâlini anlatsın? Tüm âlem
lâl kaldı ve Tıbyan şerhi ağlamaktadır.]
- 9 Hangi dîde varsa göster kana ğark olmaz bugün
Ağla Şevket ağla her dem çünkü her cân ağlıyor
[Bugün hangi göz varsa [bana] göster ki kana ğark
olmasın. Şevket, her zaman ağla çünkü herkes
ağlamaktadır.]

50²

Kerbelâ Vak'ası

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Vaşf-ı hâli ser-güzeşt-i Kerbelâ kan ağlıyor
Okuyan cân dinle insân hem de yazan ağlıyor
[Ey can! Kerbelâ'nın başından geçen için hem yazan
hem de okuyan ağlıyor.]
- 2 Bir takım bî-çâre gördüm gözlerinden kan ağlar
Rûz u şeb dâğ u tefekkür sîne sûzân ağlıyor
[Birtakım çaresiz [insanlar] gördüm gözlerinden kan
akar. Gece gündüz sineler acıklı bir şekilde ağlıyor.]
- 3 Kim su'âl etdim ki ey Nîl ü Fırât n'oldı eyâ
Çağlayup böyle figânla baħr-ı 'ummân ağlıyor
[Ey Nîl ve Fırât, sual ederim sana ne oldu? Figanla
çağlayarak ummanlar ağlıyor.]
- 4 Didi vardın mı eyâ sen Kerbelâ meydânına
Kurretü'l- 'ayn-ı Habîb-i Muşafâ hân ağlıyor
[Ey sen Kerbelâ meydanına vardın mı? Hz.
Muhammed Mustafa'nın gözbebeği ağlıyor.]
- 5 Çün bizim taķsîm olunmuş dîde hicrân tâ ezel
Allâh Allâh çağrışup bak âb-ı hayvân ağlıyor
[Gözyaşı bize ezelde taksim olmuştur. Allah Allah
çığrışarak âb-ı hayvân ağlıyor.]
- 6 Mâtem [ü] hüzne bürünmüş kara giymiş âsumân
Kapkara kana boyanmış şems-i tâbân ağlıyor

[Gökyüzü, matem ve hüzne bürünerek karalar giymiştir. Parlak olan güneş kapkara kana boyanarak ağlamaktadır.]

- 7 Ey felek rûz-ı ezelde hiç mi insâf etmedin
Damla damla yaş döküben âb-ı bârân ağlıyor
[Ey felek! Ezel gününde hiç mi insaf etmedin?
Yağmur suyunu damla damla dökerek ağlamaktadır.]
- 8 Bir kızu mâder Hâbîb-i Muştafâ çün ey ‘azîz
‘Âlemi tutdı figân u nâle insân ağlıyor
[Ey izzetli kişi! Hz. Peygamber’in kuzusu [Hz. Hüseyin’dir]. Acı ve inleyiş tüm âlemi kapladı, insan ağlamaktadır.]
- 9 Zulmet içre âb-ı hayvân bağırını çâk çâk eder
Varayım der Kerbelâ’ya çünkü ‘atşân ağlıyor
[Âb-ı hayvân, zulmet içinde bağırını parçalamaktadır.
Sular, Kerbelâ’ya varmak isterler; çünkü susamışlar ağlamaktadır.]
- 10 Hiç şarâb-ı âb-ı engûr içilür mi firkatâ
Havz-ı pâk-i Muştafâ’da fahr-ı Yezdân ağlıyor
[Hiç üzüm suyu (şarap) içilir mi? Allah’ın övdüğü Hz. Muhammed Mustafa aleyhisselam ağlamaktadır.]
- 11 Dinle uşûl-i Hüseyinî kıl tefekkür cân ile
Çal başı taşdan taş kim hâke yeksân ağlıyor
[Ey can! Hz. Hüseyin’in usulünü iyice tefekkür et.
Başını taştan taş vur ve toprakla yerle bir ol.]

- 12 Ayrı düşdi Murtezâ'dan fânî 'âlem mülküne
 'Ömrünün bâğ u hayâtı ol gülistân ağlıyor
 [Hz. Hüseyin, Murtezadan (seçilmiş kişi Hz. Ali)
 geçici âlemden ayrıldı. Hz. Ali'nin ömrü, gül
 bahçesindeki yavrusu için ağlamaktadır.]
- 13 Bağrını hûn eyliyor çün dîn-i İslâm gayreti
 Hâzır oldu harbe çün kim dîn [ü] îmân ağlıyor
 [İslam dini için bağı kan dolaktadır. Din ve iman için
 savaşa hazır olanlar ağlamaktadır.]
- 14 Bir rivâyet vardı Hâzret Kerbelâ meydânına
 Hikmet-i Mevlâ'yı gör kim sırr-ı Sübhân ağlıyor
 [Hz. Hüseyin, bir rivayet üzere Kerbelâ'ya vardı.
 Mevla'nın hikmetini gör ki Sübhan'ın sırrı
 ağlamaktadır.]
- 15 Çekdi seyf-i Murtezâ'yı bir zamân harb eyledi
 Âhırinde oldu bî-tâb çün firâvân ağlıyor
 [Bir vakit Hz. Ali'nin kılıcıyla harp etti. Sonunda
 çaresiz kalarak çokça ağladı.]
- 16 Toplanup cümle Yezîdler aldılar etrâfını
 Çâresiz kaldı ne yapsun derde dermân ağlıyor
 [Yezîdlerin tamamı etrafına toplandı. Hz. Hüseyin,
 çaresiz kaldı ne yapsın? Dert de derman da
 ağlamaktadır.]
- 17 Şâh Hüseyin'im öyle düşdi mest ü hayrân hâke kim
 Sidreden Cibrîl bu hâle 'arş-ı Rahmân ağlıyor

[Şah Hüseyinim kendinden geçerek toprağa düştü. Bu hâle Sidre-i Müntehâdaki Cibrîl-i Emîn ve Rahmanın arşı ağlamaktadır.]

- 18 Öyle mel'ûnâne hançer şaldılar gerdânına
Tağ u taşlar cümle kuşlar âh [u] efgân ağlıyor
[Hz. Hüseyin'in boynuna alçakça hançer sapladılar. Dağ, taş bütün kuşlar ah u figan ederek ağlamaktadır.]
- 19 Uçdı gitdi rûh-ı pâki lâ-mekân gülşânına
Hasret [ü] derd-i firâkla 'âşıkân kan ağlıyor
[Temiz ruhu mekânsız gül bahçesine uçup gitti. Âşıklar bu ayrılığın derdiyle kan ağlamaktadır.]
- 20 Bilmediler nûr-ı Yezdân fahr-ı kevneyn olduğın
Kibriyânın dehşetinden Şimr [ü] Mervân ağlıyor
[Hz. Allah'ın nuru, iki cihanın övüncü olduğunu bilmediler. Şimr ve Mervan bu büyüklükten ağlamaktadır.]
- 21 Erdi rûhânî Habîb-i Muştafâ ol dem hemân
Kendilerin aldı hayret hep mürîdân ağlıyor
[Hemen o an Hz. Peygamber'in ruhaniyeti geldi. Bu durum karşısında kendileri ve müritleri ağlamaktadır.]
- 22 Bir taraftan geldi Cibrîl ey Resûl-i müctebâ
Uçdı çeşm-i nûr-ı 'aynın rûh-ı cânân ağlıyor

[Ey seçkin Resûl-i Ekrem! Bir taraftan Hz. Cebrail aleyhisselam geldi. Tüm canlar bu duruma ağlamaktadır.]

23 Tıydu zâhir âh Hüseynin çün şehîd olduğunu
Kaldı hayret içre hayfâ fahr-ı ekvân ağlıyor
[Hz. Peygamber, Hz. Hüseyin'in şehit olduğunu duyunca hayretler içerisinde kaldı. Bu duruma âlemlerin övüncü olan Hz. Peygamber ağlamaktadır.]

24 Âl [ü] evlâd-ı Resûl'e şâyî 'oldı işbu hâl
Sâkî-i kevser 'Alî 'Ömer ü 'Osmân ağlıyor
[İşte bu hâl Resûl'in evladına bildirildi. Kevser ırmağının sakisi Hz. Ali, Hz. Ömer ve Hz. Osman ağlamaktadır.]

25 Bir kıyâmet kopdı cânâ şehir içinde kim 'aceb
Dîdeler kan sîne sûzân ehl-i 'îrfân ağlıyor
[Ey can! Şehir içinde bir kıyamet koptu. İrfan ehlinin gözleri kanlı sineleri ise yanmış bir şekilde ağlamaktadır.]

26 Kerbelâ'da şâh Hüseyn'im öyle efgân eyledi
Hep melâ'ik oldı mebhût bâğ-ı Rıdvân ağlıyor
[Şah Hüseynim Kerbelâ'da feryat etti. Tüm melekler şaşırarak ağlamaktadır.]

27 Ger göreydi Murtezâ ol şâh Hüseynin hâlini
Şübhe yok kim mahv olurdu çünkü her cân ağlıyor

[Hz. Ali, şah Hüseyin'in o hâlini görseydi şüphesiz ki mahvolurdu. Çünkü (bu olay karşısında) herkes ağlamaktadır.]

- 28 Bir içim şu virmemişler Hazret-i Allâh için
Bağ şu hâle tendeki cân nefh-i rûhân ağlıyor
[Hz. Allah için (onlara) bir yudum su vermemişler. Şu hâle bak ki her can ağlamaktadır.]
- 29 Cân getür kim işbu derde şabr [u] idmân eylesün
Hayret içre kaldı 'âlem öyle tûfân ağlıyor
[Birisini getir işte bu derde sabretsin. Âlem hayretler içinde kaldı öyle ki tufan ağlamaktadır.]
- 30 Haşre dek kan ağlamış da çok mudur 'âşıklara
Bâğ-ı cennet içre İdrîs hûr u gılmân ağlıyor
[Âşıklar kıyamete kadar ağlamış bu durum çok mu? Cennet bahçesi içerisinde Hz. İdris, huriler ve gılmanlar ağlamaktadır.]
- 31 Qabr içinde cism-i pâki nûra gark olmuş yatar
Şimdi değil rûz-ı mahşer hep şehîdân ağlıyor
[Temiz bedeni nura gark olmuş bir şekilde kabir içerisinde yatar. Şimdi değil mahşer gününde tüm şehitler ağlamaktadır.]
- 32 Rûz-ı mahşerde şehîdler ser-firâzın göreler
Kana gark olmuş kefen kim sîne 'uryân ağlıyor
[Şehitler mahşer gününde başını göreler. Kefen kana gark olmuş sineler ağlamaktadır.]

- 33 Öyle efgân eyleye kim şâhib-i ehl-i dîvân
Zâr u giryân cümle ‘âlem şâh [u] sultân ağlıyor
[Divan ehlinin sahibi öyle bir feryat ede ki tüm
âlemlerin şahı, sultanları gözü yaşlı bir şekilde
ağlamaktadır.]
- 34 Enbiâyâya vü evliyâ hep şöyle hayrân kalalar
Görelere kim şâh Hüseynçün haşr u mîzân ağlıyor
[Enbiya ve evliya şöyle hayran kalırlar. Şah Hüseyini
görseler haşr u mizan ağlamaktadır.]
- 35 Varalar cümle şehîdân hep sarây-ı vahdete
Dürlü in ‘âm-ı celîl [u] luţf-ı Rahmân ağlıyor
[Tüm şehitler vahdet sarayına varalar. Rahmanın lütfu
olan tüm nimetler ağlamaktadır.]
- 36 Ol Yezîd-i bed-liķânın yakasın çâk eyleyüp
Yok te’ehhür bir dakîķa ķaşr-ı nîrân ağlıyor
[O kötü suratlı Yezid’in yakasını bir dakika bile
geçmeden yırtmak gerekir. Nurlu saray
ağlamaktadır.]
- 37 Tâ kıyâmet dilde vird olmuş Yezîd’e la’neti
Eyleriz itme ‘aceb kim [kim] ehl-i îmân ağlıyor
[Gönülde Yezid’e lanet etmek kıyamete kadar dua
olmuştur. Bu duruma şaşırma, iman ehli
ağlamaktadır.]
- 38 Vaşfa gelmez zıkr olunsa mâcerâ-yı Kerbelâ
Kalmadı dilde tarâvet çünkü destân ağlıyor

[Kerbelâ macerası dile gelse vasıflandırılmaz.
Gönülde canlılık kalmadı çünkü destan
ağlamaktadır.]

39 Ey Hâbîb-i Muştâfâ gör bâğ-ı ‘aşkın goncesi
Tebdîl oldu kim hazâna sünbülistân ağlıyor
[Ey sevgili Muhammed Mustafa! Aşk bahçesinin
goncasını gör. Bahar hazana döndü sümbül bahçesi
ağlamaktadır.]

40 Gözyaşımday çağlasın hep nice biñ âb-ı revân
Âteş-i âhımla dağlar şeb şebistân ağlıyor
[Bin bir akarsu gözyaşımday hep çaplasın. Ahımın
yakıcı ateşiyle dağlar, geceler ağlamaktadır.]

41 Ser-güzeşt-i Kerbelânın aşlını tahrîr iden
Kalemim kan kâğıdım yan hatm-i dîvân ağlıyor
[Kerbelâ’nın başından geçeni yazan kalemim kan
ağlar, kâğıdım yanar. Divanım ağlamaktadır.]

42 Dilerim ol kurretü’l-‘ayn ‘afv ide ‘işyânımı
Bir ğarîb-i bî-nevâdır âh ki tuğyân ağlıyor
[Dilerim ki isyanımı o (Hz. Peygamberin) gözbebeği
affeder. Garipler ve azmış kimseler ağlamaktadır.]

43 Hem şefâ‘at bâbına bu ‘âciz-i ħor u ħakîr
İlticâ-yı bâb-ı gufrân lutf u ihsân ağlıyor
[Bu aciz, hor ve hakir olan (Şevket Bilâlî) şefaât için
kapına geldi. Gufran kapısı, lütuflar ve güzellikler
ağlamaktadır.]

- 44 Hîşşe-i ‘aşk-ı Habîb-i âl [ü] evlâd-ı Resûl
Maḥrûm itmez ol şehim kim zevk-i vicdân ağlıyor
[Hz. Peygamber, Resûl’ün evladını, Habîb’in
aşkından hisse alan kimseyi mahrum etmez. Şahım,
vicdan sahipleri ağlamaktadır.]
- 45 Rûz-ı maḥşer cümle insân kan dökünce yâ Hüseyn
Nîm nazar lutfuñla mesrûr eyle emân ağlıyor
[Ey Hüseyn! Maḥşer günü tüm insan kan dökünce
yarım bakışınla nazar edip bizleri sevindir.]
- 46 Dil ğarîbdir cân ğarîbdir ben ğarîbem ben ğarîb
Ġurbet ilde çâr u nâ-çâr oldu iskân ağlıyor
[Gönül gariptir, can gariptir, ben garibim, ben
garibim. Gurbet yerde çaresiz kaldım, bu yerler
ağlamaktadır.]
- 47 Baḥr-ı ğamda kalmışam ben tut elimden yâ Hüseyn
İftirâḳ [u] miḥnetiñle ḳalb-i nâlân ağlıyor
[Ey Hüseyn! Gama benzeyen bu denizde kalmışım,
benim elimden tut. Kalp, ayrılığın ve sıkıntınla
ağlamaktadır.]
- 48 Yâ Hüseyn-i Kerbelâ kimdir seninçün yanmayam
Öyle Şevket sızlamakda devr-i devrân ağlıyor
[Ey Kerbelâ’nın Hüseyni! Senin için yanmayan
kimdir? Şevket öyle bir sızlanmaktadır ki devirler,
devranlar ağlamaktadır.]

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Devr idüp geldi Muḥarrem mâh-ı cân mâtem giyer
Cümle zerrât-ı cihân heft âsumân mâtem giyer
[Muḥarrem devredip geldi, cân ayı mateme bürünür;
tüm cihanın zerreleri yedi gök mateme bürünür.]
- 2 Şâd olur münkir [ü] münâfık kan döker erbâb-ı 'aşk
Şubḥa dek sızlar dem-â-dem 'âşıkân mâtem giyer
[Aşk erbabı kan döker; münkir ve münafık mutlu olur.
Âşıklar sabaha kadar sürekli sızlanarak mateme
bürünür.]
- 3 Hiç aña âdem dinür mi kılmasın mâtem bugün
Nâdim olmuş tevbe itmiş zâlimân mâtem giyer
[Bugün matem (duymayana) hiç insan denir mi?
Zalimler pişman olmuş, tövbe etmiş mateme
bürünür.]
- 4 Kimde var 'aşk-ı Resûl [u] ḥubb-ı evlâd-ı 'Alî
Kılalar elbet anlara âh idüp mâtem giyer
[Kimde Resul'ün aşkı Ali'nin evladının sevgisi varsa
elbette ki onlar ah edip mateme bürünür.]
- 5 O gelürdi sultânımız idi ol şâh-ı cihân
Kıretü'l-'aynı Ḥabîb-i dü-cihân mâtem giyer

³ s. 236-237

[Cihan şahının (gözbebeği) Hz. Peygamber'in gözbebeği iki cihan mateme bürünür.]

- 6 Gerden-i maḥbûb-ı Hakkı kıymadan zâlim kesüp
‘Arşa-i deşt-i belâdan ḥâkdan mâtem giyer
[Zalimler Hakk’ın sevgilisinin boynuna daha kıymadan önce bela yeri topraktan mateme bürünür.]
- 7 Seng-dil olsa eger bi’llâh ağlar şol kişi
Yâ nice kan dökmeeyeyin ‘ârifân mâtem giyer
[O kişi vallahi gönlü taş olsa bile ağlar. Arifler kan dökülmeden mateme bürünür.]
- 8 Şefkatinden mevc urup deryâ-yı ‘ummân çağlıyor
Zîr ü bâlâ cümle eşyâ lâ-mekân mâtem giyer
[Şefkatinden dalga vurup umman çağlıyor. Yeryüzü ve gökyüzü bütün eşya mateme bürünür.]
- 9 Tâzelendi eski derdim söyle Şevket neyleyem
‘Arş u ferş [u] ḥûr-ı cennet cümle cân mâtem giyer
[Eski derdim tazelendi, söyle Şevket ne yapayım? Arş u ferş; cennet hurileri tüm insanlar mateme bürünür.]

Kaynakça

Aça, M.; Gökalp H. ve Kocakaplan İ. (2012), Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi, İstanbul: Kesit Yayınları.

Alagöz, H. K. (2024). Şevket Bilâlî Divanı. İstanbul: DBY Yayınları.

Canım, R. (2000), Latîfî, Tezkiretü’ş-şu‘arâ ve Tabsiratü’n-nuzamâ, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

İsen, M. (2004), “Mersiye (Türk Edebiyatı)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 29, s. 218- 219.

Köksal, M. F. (2016). *Son Dönem Divan Şairlerinden Kütahyalı Vasfî Divanı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Toprak, M. F. (2004), “Mersiye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 29, s. 215-217.

Uzun, M. (2006). “Muharremiye”, *DİA*, C. XXXI, (8-9). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazıcı, T. (2004), “Mersiye (Fars Edebiyatı)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 29, s. 217- 218.

BÖLÜM 2

EHLİBEYT ÂŞIĞI BİR ŞÂİR: ŞEVKET BİLÂLÎ VE DÎVÂNINDAKİ KERBELÂ MERSİYELERİ

Özgür ARSU¹

Giriş

Mersiye kelimesi, “ölenin ardından onun iyiliklerini sayıp dökme, öleni hayırla yâd etme, ağıt söyleme, ağıt yakma” (Canım, 2016: 150) anlamlarına gelen Arapça “رثا – resâ” kökünden türemiştir. Bir edebî tür olarak ise “başta padişah ve şehzade olmak üzere devlet büyüklerinin ölümünden duyulan üzüntünün dile getirildiği manzumeler” (Aça, Gökalp, Kocakaplan 2012: 371) olarak tanımlansa da zamanla konusu genişlemiş ve padişah ile şehzadelerden öte ölen herkes için yazılmaya/söylenmeye başlanmıştır. Mersiye türünün tarihine bakıldığında söylenen ilk şiirin bir mersiye olduğu ve bu mersiye de Kâbil tarafından öldürülen Hâbil’in arkasından Hz. Âdem tarafından söylendiği (Toprak, 2004: 215) rivayet edilir.

Arap edebiyatında mersiye türünün başlangıcının Cahiliye devrindeki cenaze törenlerinde kadınların ölülerinin arkasından

¹ Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, e-mail: ozgurarsu58@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2820-6185.

mırıldandıkları ahenkli sözlere kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Bunun yanında yine aynı dönemde kaleme alınan mersiye'nin ilk örneklerinde öldürülen kişinin intikamını almaya yemin etme ve düşmanı korkutma gibi temalara da yer verilmiştir (Toprak, 2004: 215). Fars edebiyatında ilk yazılan mersiye hakkında kesin bir bilgi bulunmasa da mersiye türünün İslam öncesi dönemden itibaren revaçta olduğu düşünülmektedir. Bu türün, Fars edebiyatında bilinen ilk örneği Merzkû adlı dinî önderlerden birinin ölümü üzerine Eşkânî Pehlevîcesiyle yazılan Risâ-yi Merzkû'dur ve bu eser günümüze kadar ulaşmıştır (Yazıcı, 2004: 217).

Türk edebiyatında ise İslam öncesinde ve sonrasında özellikle halk ve âşık edebiyatlarında “yuğ, ağıt, sagu, şivan” gibi isimlerle kendine yer bulan bu tür, Klasik Edebiyatta müstakil bir nazım türü halinde gelişim göstermiştir (İsen, 2004: 218). Mersiye'nin diğer edebiyatlardaki yazılış amaçlarının yanında, Müslüman Türkler, özellikle Alevî-Bektaşî şiirlerinde Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehitlerinden bahseden mersiyeler kaleme almışlardır. Kerbelâ ya da Âl-i Abâ mersiyeleri olarak anılan bu şiirlere, özellikle muharrem aylarında Alevî-Bektaşî dergâhlarında müzik eşliğinde okunmasından dolayı “muharremiye” adı da verilmiştir (İsen, 2004: 219). Ayrıca Türk edebiyatında diğer edebiyatlarda da görüldüğü gibi mersiyelerin konuları zamanla genişlemiş; şehirler için, hayvanlar için ya da toplumsal etkisi olan olaylar için de mersiyeler yazılmıştır. Mersiye, Klasik Edebiyata bir tür olarak XV. yüzyılda Fars edebiyatından geçmiştir. İlk dönemlerde her ne kadar çoğunlukla kaside tarzıyla kaleme alınmış olsalar da ilerleyen dönemlerde mesnevi, murabba, terkiibent ve terciibent nazım şekilleriyle de örnekler verilmiştir. Türün kaideleri tam olarak belirlendikten sonra mersiye'ye en uygun şeklin terkiib-i bend ve terci-i bend olduğu kabul görmüştür (İsen, 2004: 219).

Mersiye türünün içinde Kerbelâ vak'ası önem teşkil etmektedir. İslam tarihine bakıldığında mersiye denilince akla ilk

gelen hadise Hz. Hüseyin'in şehit edilişidir. Hz. Hüseyin, H. 10 Muharrem 61/M. 10 Ekim 680'de Ömer bin Sa'd bin Ebî Vakkas'ın askerleri tarafından Kerbelâ'da şehit edilmiştir. Bu hüznü hadise Türk İslam edebiyatında Kerbelâ mersiyelerinin ve Maktel-i Hüseyinlerin menbaı olmuştur. Maktel-i Hüseyin ve Kerbelâ mersiyesi, manzum veya mensur bir şekilde yazılmışlardır. Bu türün manzum olanlarında daha çok terkîb-i bend, kaside, gazel, mesnevi, tercî-i bend nazım şekilleri tercih edilmiştir. *Şevket Bilâlî Dîvânı*'nda yer alan üç adet mersiye'nin biri kaside nazım biçimiyle diğer ikisi de gazel nazım biçimiyle kaleme alınmıştır.

Bayburtlu Şevket Bilâlî

XIX. asırda Klasik Türk şiirinde şekil özellikleri bakımından bir önceki asırlara paralel bir yapı ve söylem devam ettirilmekle beraber muhteva bakımından büyük nüanslar görülmektedir. *“Bu dönem şiirinin karakterestik özelliklerinden biri de şairin yaşadığı çevreyi somut olarak şiirine aksettirmesidir. Bu asra gelene Klasik divanlardan şairin hayatına dair işaretler, özellikle huyları, zevkleri, alışkanlıkları gibi sanatını oluşturan belirgin niteliklerini bulmak neredeyse imkânsızken ısrarla eski ekolü takip eden bir zümreyi hariç tutarsak XIX. asır şairlerinin bu hususta oldukça cömert olduğunu söyleyebiliriz”* (Köksal, 2016, s. 13).

Kaynaklarda hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Şevket Bilâlî'nin günümüze ulaşan yegâne eseri *Divanı*'dır. Şairimizin hayatı, eseri ve edebî kişiliğiyle ilgili tüm bilgilere *Dîvân*'ı sayesinde ulaşılabilmektedir. *“Şevket Bilâlî Dîvânı'nda iç kapaktan sonra sayfa numarası bulunmayan “zahriye” kısmında şairin hayatına dair bazı kısa ve önemli bilgiler not edilmiştir. Adının Şevket Bilâlî olduğu memleketinin ise Bayburt olduğu söz konusu sayfalarda yazılıdır. Şair, Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye koluna mensuptur. Ayrıca şeyh Hasan Visâlî Efendi'ye (ö. H. 1320/M. 1902-1903) intisap ettiği bildirilmiştir”* (Alagöz, 2024, s. 13-14).

Şevket Bilâlî'nin icra ettiği meslek, askerliktir. Bu bilgiye yine *Dîvân*'ından öğrenmekteyiz. Şöyle ki; “*Mezhebim envâr-ı aşkdır mesleğim yüzbaşısıdır*” (Alagöz, 2024, s. 14). Şairin doğum ve ölüm tarihine dair herhangi bir bilgi yoktur. Kaleme aldığı kalenderide öksüz ve yetim olduğuna dair bir gönderme yer almaktadır:

“Yokdur ğarîb Şevketiñ yârân yoldaşı

Bilmem nice olur o anuñ ğarîb başı

Turmayup akıyor gözüñüñ yaşı

Anasız babasız kaldı ğarîb yerlerde”(133/6)

Bayburtlu Şevket Bilâlî'nin şiirlerinin temel konusunu Hz. Allah sevgisi, Hz. Peygamber ve ehlibeyt muhabbetidir. Şairimize göre Hz. Allah'a tam teslim olanlar ve Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetiyle yanıp figan edenler muhakkak arzularına nail olacaklardır:

“‘Aşk ile nâlân olanlar Mevlâsın elbet bulur

Mecnûnı hayrân iden Leylâ degül Mevlâ imüş”

(61/2)

Şaire göre Hz. Muhammed aleyhisselam, peygamberlerin ve evliyaların yol göstericisidir:

“Bâ-sa ‘âdet enbiyâ vü evliyânın cümlesi

Ümmet oldı reh-nümâsın yâ Muhammed Muştafâ”

(6/3)

Şevket Bilâlî'nin derdine derman olacak kişi ancak Hz. Peygamber'dir:

“Sen bu Şevket derd-mendin derdinin dermânısın

Derd-i ‘aşka hoş devâsın yâ Muhammed Muştafâ”

(6/9)

Şaire göre Hz. Muhammed aleyhisselamın mübarek yolu iki cihanda da gönüllerde gama yer vermeyen dosdoğru bir yoldur:

“Huzûr-ı kibriyâ-yı Muştafâ’ya toğrı râhımdır

Dü- ‘âlemde ne ğam ey dil benim ol ulu şâhımdır”
(26/1)

Şeyhi Hasan Visâlî’ye ve Nakşibendî tarikatını bağlılığa da şiirlerinde işlediği diğer konulardır. Mutasavvıf bir şair olarak nitelendirebileceğimiz Şevket Bilâlî, kendisini her fırsatta Nakşî olarak tanıtır. Dîvân’ında “Nakşîler” redifli iki adet gazel yer almaktadır:

“Bülbülân-ı bâğ-ı vuşlat ‘âşıkândır Nakşîler

‘Anber-i nergisfeşân [u] râyihândır Nakşîler”
(38/1)

“Mesken-i kûy-ı fenaya vâşılandır Nakşîler

Tahtgâh-ı dil beķâda lâ-mekândır Nakşîler”
(39/1)

Şevket Bilâlî kendisini İmâm-ı Azam mezhebinden Bektâşî meşrepli bir şair olarak görür. Ayrıca kendisini Nakşîlerin bir sırdaşı olarak nitelendirmektedir. Şair, Hz. Ali sevgisini de ayrıca belirtmiştir:

“Mezhebim İmâm-ı A‘zam meşrebim Bektâşîdir

Mürşidim şâhım Vişâlî Nakşbend sırdaşıdır”
(169/1)

“Bilindi kıble-i Furķân okundı sûre-i Necm’i

Serây-ı Kâbe kavseyn’den irişdi himmet-i Kerrâr”
(29/5)

Mutasavvıf şair Şevket Bilâlî, dünyayı pis kokulu geçici bir yer olarak görmektedir. İlgili beyit ise şu şekildedir:

“Pis koku lı fânî ‘âlemden ne bulduñ ey gönül
Berzah-ı dünyâya şapma diñle gel nuşh-ı Hudâ”
(10/7)

Şevket Bilâlî, şiirlerinde söz oyunları yapmıştır. Kerbelâ Vak‘asının anlatıldığı bir beyitte “ger belâ” ifadesiyle kelime oyunu yaparak Kerbelâ hâdisesini okuyucularına hatırlatmıştır:

“Yâd olunsa ger belâ-yı vaķ‘a-i dilsûz-ı ‘aşķ
Şâhib-i ehl-i velâyet şâh-ı sultân aķlıyor”
(49/7)

Şairimize göre Kerbelâ hâdisesiyle ilgili duyulan derin üzüntüyü dile getirecek herhangi bir dil yoktur. Şevket Efendi, Antepli Mehmed Efendi (ö. H.1111/ M. 1699)’nin Kur’ân-ı Kerîm’in ilk Türkçe matbu tefsiri, Şerh-i Tıbyân adlı eserine şiirinde yer vermiştir. Şair, söz konusu edilen eserin bu elem verici hadise karşısında ağladığını dile getirerek Teşhis sanatında bulunmuştur:

“Hangi dildir Kerbelânın vaşf-ı hâlin söylesün
Cümle ‘âlem kaldı ebkem Şerh-i Tıbyân aķlıyor
(49/8)

Kerbelâ hâdisesi karşısında gökyüzü, kara giyip matem ve hüzne boğulmuştur. Şevket Bilâlî de “Allah Allah” nidalarıyla okuyucularına seslenerek herkesin ağladığı bir tablo sergilemiştir:

“Vaşf-ı hâli ser-güzeşt-i Kerbeâ kan aķlıyor
Okuyan cân dinle insân hem de yazan aķlıyor”
(50/1)

“Çün bizim taķsîm olumuş dîde hicrân tâ ezel

Allâh Allâh çağrışıp bak âb-ı hayvân ağlıyor”
(50/5)

“Mâtem ü hüzne bürünmüş kara giymiş âsumân
Kapakara kana boyanmış şems-i tâbân âsumân”
(50/6)

Hız. Hüseyin’in şehit edilip toprağa düştüğü anın dile getirildiğı bu manzumede, yerden göğre kadar olan tüm varlıklar üzüntülerinden ah u figan etmiştir:

“Şâh Hüseynim öyle düşdi mest ü hayrân hâke kim
Sidreden Cibrîl bu hâle ‘arş-ı Rahmân ağlıyor”
(50/17)

“Öyle mel‘ûnâne hançer şaldılar gedânına
Tağ u taşlar cümle kuşlar âh u efgân ağlıyor”
(50/18)

Hız. Ali, Hız. Hüseyin’in hâlini görseydi şüphesiz ki perişan olacaktı. Şair, Yezid’e lanet ederek “kalemim kan kâğıdım yan hatm-i dîvân ağlıyor” mısraıyla duyduğu acıyı şu şekilde ifade etmiştir:

“Ser-güzeşt-i Kerbelânın aşlını tahrîr iden
Kalemim kan kâğıdım yan hatm-i dîvân ağlıyor”
(50/41)

Kerbelâ hâdisesi etrafında teşekkül eden edebî türlerden birisi de “muharremiyye”dir. “Hız. Hüseyin ile aile mensupları ve taraftarlarından yetmiş kadar kişinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevi halifesi Yezid kuvvetlerince Kerbelâ’da şehit edilmesi sebebiyle duyulan üzüntüyü ifade etmek, bu vesileyle ehlibeyt sevgisini gönüllere yerleştirmek için yazılan şiirlere muharremiye denilmiş, ayrıca Hız. Ali, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin sevgisini işleyen manzumeler de bu kapsamda değerlendirilmiştir.” (Uzun, 2006, s. 8). Bayburtlu Şevket Bilâlî de bir ehlibeyt âşığı bir

kimse olarak, Dîvân'da “mâtem giyer” redifli bir gazel yazıp muharremiye türüne katkıda bulunmuştur.

Sonuç

XIX. asırda yaşamış Bayburtlu şairlerden biri olan Şevket Bilâlî'nin hayatı ve eserleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Günümüze intikal eden yegâne eseri Dîvân'ıdır. Şairin bu Dîvân'ı incelendiğinde hayatı hakkında bazı bilgi kırıntılarına ulaşmak mümkündür. Bu bağlamdan hareketle adının Şevket Bilâlî olduğu, memleketinin Bayburt olduğu; Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye koluna mensubiyetini, şeyh Visâlî'ye intisap ettiği eserinden elde edilen ipuçlarıdır. Şiir, şairimize göre dinî inançları aktarmak için kullanılan bir araç olduğu görülmektedir. Şairin şiirlerinde ele aldığı temel muhteva Hz. Allah aşkı, Hz. Peygamber sevgisi ve ehlibeyt muhabbetidir. Ayrıca şeyhi Hasan Visâlî'ye mensubiyetinin olduğu ve Nakşî geleneğine sıkı sıkıya bağlılığı şiirlerinde işlediği diğer konulardır. Şâh-ı merdân (yiğitlerin şahı) Hz. Ali ve şâh-ı şehîdân (şehitlerin şahı) Hz. Hüseyin muhabbeti, Şevket Bilâlî'nin şiirlerinde işlediği konulardan birisidir. Bu bağlamda şair, 9 beyitten müteşekkil “mâtem giyer” ve “ağlıyor” redifli gazeller kaleme almıştır. Ayrıca bir “muharremiyye” ve “Kerbelâ Vak'ası” başlığını taşıyan 48 beyitlik bir kaside kaleme almıştır. Bu bilgilerden hareketle Şevket Bilâlî, son dönem mutasavvıf şairlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Metin kısmında verilen şiirlerden hareketle Şevket Bilâlî'nin bir ehlibeyt âşığı olduğu hissedilecektir.

MERSİYELER

49²

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

² s. 117

- 1 Hâme-i ‘aczim beyâna geldi al kan ağlıyor
Mâcerâ-yı Kerbelâ’dan çerh-i devrân ağlıyor
[Aciz kalem, dile geldi al kan ağlıyor. Kerbelâ’nın macerasından çerh-i devrân (dönen çark) ağlamaktadır.]
- 2 Her cihetden çağrışırlar hasretâ vâveyla eyler
Mâtem ü hüzne bürünmüş cümle insân ağlıyor
[Her taraftan eyvah diye bağıırırlar. Tüm insanlar mateme bürünmüş ağlamaktadır.]
- 3 Geçdi eyyâm-ı beşâret şimdi hicrân vâktidir
Her taraf ağlar yanar hep çeşm-i giryân ağlıyor
[Mutlu günler geçti; şimdi ayrılık vaktidir. Herkesin gözü yaşlı ağlamaktadır.]
- 4 Sîneler çâk zâr [u] efğân eylemekde ehl-i ‘aşk
Kalb-i ‘uşşâk titremekde ehl-i ‘irfân ağlıyor
[Aşk ehlinin sinesi yaralı ah u zar etmektedir. Âşıkların kalbi titremekte irfan ehli ağlamaktadır.]
- 5 Seyyidânın fırkatinden âsumân mâtemdedir
Şefkatinden tağ u şahrâ gep gülistân ağlıyor
[Seyyidânın ayrılığından gökyüzü matem içerindedir. Dağ, çöl, gül bahçesi (hep) ağlamaktadır.]
- 6 Âb-ı hayvân sızlamakda nâdim olmuş neylesün
Derd ile hayretde kaldı baır-ı ‘ummân ağlıyor
[Âb-ı hayvân (ölümsüzlük suyu) sızlamakta pişman olmuş ne yapsın? Dert ile hayrette kalan umman ağlamaktadır.]

- 7 Yâd olunsa ger belâ-yı vak‘a-i dilsûz-ı ‘aşk
Şâhib-i ehl-i velâyet şâh-ı sultân ağıyor
[Gönül yakan vak‘a hatırlandıkça velilerin ehli
sultanların şahı ağlamaktadır.]
- 8 Hangi dildir Kerbelânın vaşf-ı hâlin söylesün
Cümle ‘âlem kaldı ebkem *Şerh-i Tıbyân* ağıyor
[Hangi gönül Kerbelâ’nın hâlini anlatsın? Tüm âlem
lâl kaldı ve Tıbyan şerhi ağlamaktadır.]
- 9 Hangi dîde varsa göster kana garķ olmaz bugün
Ağla Şevket ağla her dem çünkü her cân ağıyor
[Bugün hangi göz varsa [bana] göster ki kana gark
olmasın. Şevket, her zaman ağla çünkü herkes
ağlamaktadır.]

50³

Kerbelâ Vak‘ası

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

- 1 Vaşf-ı hâli ser-güzeşt-i Kerbelâ kan ağıyor
Okuyan cân dinle insân hem de yazan ağıyor
[Ey can! Kerbelâ’nın başından geçen için hem yazan
hem de okuyan ağıyor.]
- 2 Bir takım bî-çâre gördüm gözlerinden kan ağlar
Rûz u şeb dâğ u tefekkür sîne sûzân ağıyor

³ s. 118-119-120-121122

- [Birtakım çaresiz [insanlar] gördüm gözlerinden kan akar. Gece gündüz sineler acıklı bir şekilde ağlıyor.]
- 3 Kim su'âl etdim ki ey Nîl ü Fırât n'oldı eyâ
Çağlayup böyle fiğânla baħr-ı 'ummân ağlıyor
[Ey Nil ve Fırat, sual ederim sana ne oldu? Figanla çağlayarak ummanlar ağlıyor.]
- 4 Didi vardın mı eyâ sen Kerbelâ meydânına
Kıretü'l- 'ayn-ı Habîb-i Muşafâ hân ağlıyor
[Ey sen Kerbelâ meydanına vardın mı? Hz. Muhammed Mustafa'nın gözbebeği ağlıyor.]
- 5 Çün bizim takşım olunmuş dîde hicrân tâ ezel
Allâh Allâh çağrısup bak âb-ı hayvân ağlıyor
[Gözyaşı bize ezelde taksim olmuştur. Allah Allah çağrışarak âb-ı hayvân ağlıyor.]
- 6 Mâtem [ü] hüzne bürünmüş kara giymiş âsumân
Kapkara kana boyanmış şems-i tâbân ağlıyor
[Gökyüzü, matem ve hüzne bürünerek karalar giymiştir. Parlak olan güneş kapkara kana boyanarak ağlamaktadır.]
- 7 Ey felek rûz-ı ezelde hîç mi insâf etmedin
Damla damla yaş döküben âb-ı bârân ağlıyor
[Ey felek! Ezel gününde hiç mi insaf etmedin? Yağmur suyunu damla damla dökerek ağlamaktadır.]
- 8 Bir kuzı mâder Habîb-i Muşafâ çün ey 'azîz
'Âlemi tutdı fiğân u nâle insân ağlıyor

[Ey izzetli kişi! Hz. Peygamber'in kuzusu [Hz. Hüseyin'dir]. Acı ve inleyiş tüm âlemi kapladı, insan ağlamaktadır.]

9 Zulmet içre âb-ı hayvân bağırını çâk çâk eder
Varayım der Kerbelâ'ya çünkü 'atşân ağlıyor
[Âb-ı hayvân, zulmet içinde bağırını parçalamaktadır.
Sular, Kerbelâ'ya varmak isterler; çünkü susamışlar ağlamaktadır.]

10 Hic şarâb-ı âb-ı engûr içilür mi firkatâ
Havz-ı pâk-i Muştafâ'da fahr-ı Yezdân ağlıyor
[Hic üzüm suyu (şarap) içilir mi? Allah'ın övdüğü Hz. Muhammed Mustafa aleyhisselam ağlamaktadır.]

11 Dinle uşûl-i Hüseyinî kıl tefekkür cân ile
Çal başı taşdan taşa kim hâke yeksân ağlıyor
[Ey can! Hz. Hüseyin'in usulünü iyice tefekkür et.
Başını taştan taşa vur ve toprakla yerle bir ol.]

12 Ayır düşdi Murtezâ'dan fânî 'âlem mülküne
'Ömrünün bâğ u hayâtı ol gülistân ağlıyor
[Hz. Hüseyin, Murtezadan (seçilmiş kişi Hz. Ali) geçici âlemden ayrıldı. Hz. Ali'nin ömrü, gül bahçesindeki yavrusu için ağlamaktadır.]

13 Bağırını hûn eyliyor çün dîn-i İslâm gayreti
Hâzır oldı harbe çün kim dîn [ü] îmân ağlıyor
[İslam dini için bağırı kan dolaktadır. Din ve iman için savaşa hazır olanlar ağlamaktadır.]

- 14 Bir rivâyet vardı Hâzret Kerbelâ meydânına
Hikmet-i Mevlâ'yı gör kim sırr-ı Sübhân ağlıyor
[Hz. Hüseyin, bir rivayet üzere Kerbelâ'ya vardı.
Mevla'nın hikmetini gör ki Sübhan'ın sırrı
ağlamaktadır.]
- 15 Çekdi seyf-i Murtezâ'yı bir zamân harb eyledi
Âhirinde oldu bî-tâb çün firâvân ağlıyor
[Bir vakit Hz. Ali'nin kılıcıyla harp etti. Sonunda
çaresiz kalarak çokça ağladı.]
- 16 Toplanup cümle Yezîdler aldılar etrâfını
Çâresiz kaldı ne yapsun derde dermân ağlıyor
[Yezîdlerin tamamı etrafına toplandı. Hz. Hüseyin,
çaresiz kaldı ne yapsın? Dert de derman da
ağlamaktadır.]
- 17 Şâh Hüseyn'im öyle düşdi mest ü hayrân hâke kim
Sidreden Cibrîl bu hâle 'arş-ı Rahmân ağlıyor
[Şah Hüseynim kendinden geçerek toprağa düştü. Bu
hâle Sidre-i Münte'hâdaki Cibrîl-i Emîn ve Rahmanın
arşı ağlamaktadır.]
- 18 Öyle mel'ûnâne hançer şaldılar gerdânına
Tağ u taşlar cümle kuşlar âh [u] efgân ağlıyor
[Hz. Hüseyin'in boynuna alçakça hançer sapladılar.
Dağ, taş bütün kuşlar ah u figan ederek ağlamaktadır.]
- 19 Uçdı gitdi rûh-ı pâki lâ-mekân gülşânına
Hasret [ü] derd-i firâkla 'âşıkân kan ağlıyor

- [Temiz ruhu mekânsız gül bahçesine uçup gitti.
Âşıklar bu ayrılığın derdiyle kan ağlamaktadır.]
- 20 Bilmediler nûr-ı Yezdân fahr-ı kevineyn olduğın
Kibriyânın dehşetinden Şimr [ü] Mervân ağlıyor
[Hz. Allah'ın nuru, iki cihanın övüncü olduğunu
bilmediler. Şimr ve Mervan bu büyüklükten
ağlamaktadır.]
- 21 Erdi rûhânî Habîb-i Muşafâ ol dem hemân
Kendilerin aldı hayret hep mürîdân ağlıyor
[Hemen o an Hz. Peygamber'in ruhaniyeti geldi. Bu
durum karşısında kendileri ve müritleri
ağlamaktadır.]
- 22 Bir taraftan geldi Cibrîl ey Resûl-i müctebâ
Uçdı çeşm-i nûr-ı 'aynın rûh-ı cânân ağlıyor
[Ey seçkin Resûl-i Ekrem! Bir taraftan Hz. Cebrail
aleyhisselam geldi. Tüm canlar bu duruma
ağlamaktadır.]
- 23 Tıydu zâhir âh Hüseyin çün şehîd olduğın
Kaldı hayret içre hayfâ fahr-ı ekvân ağlıyor
[Hz. Peygamber, Hz. Hüseyin'in şehit olduğunu
duyunca hayretler içerisinde kaldı. Bu duruma
âlemlerin övüncü olan Hz. Peygamber ağlamaktadır.]
- 24 Âl [ü] evlâd-ı Resûl'e şâyî 'oldı işbu hâl
Sâkî-i kevşer 'Alî 'Ömer ü 'Osmân ağlıyor

[İşte bu hâl Resûl'in evladına bildirildi. Kevser ırmağının sakisi Hz. Ali, Hz. Ömer ve Hz. Osman ağlamaktadır.]

- 25 Bir kıyâmet koptı cânâ şehir içinde kim 'aceb
Dîdeler kan sîne sûzân ehl-i 'irfân ağlıyor
[Ey can! Şehir içinde bir kıyamet koptu. İrfan ehlinin gözleri kanlı sineleri ise yanmış bir şekilde ağlamaktadır.]
- 26 Kerbelâ'da şâh Hüseyin'im öyle efgân eyledi
Hep melâ'ik oldu mebhût bâğ-ı Rıdvan ağlıyor
[Şah Hüseyinim Kerbelâ'da feryat etti. Tüm melekler şaşırarak ağlamaktadır.]
- 27 Ger göreydi Murteza ol şâh Hüseyin hâlini
Şübhe yok kim mahv olurdu çünkü her cân ağlıyor
[Hz. Ali, şah Hüseyin'in o hâlini görseydi şüphesiz ki mahvolurdu. Çünkü (bu olay karşısında) herkes ağlamaktadır.]
- 28 Bir içim şu virmemişler Hazret-i Allâh için
Bağ şu hâle tendeki cân nefh-i rûhân ağlıyor
[Hz. Allah için (onlara) bir yudum su vermemişler. Şu hâle bak ki her can ağlamaktadır.]
- 29 Cân getir kim işbu derde şabr [u] idmân eylesün
Hayret içre kaldı 'âlem öyle tûfân ağlıyor
[Birisini getir işte bu derde sabretsin. Âlem hayretler içinde kaldı öyle ki tufan ağlamaktadır.]

- 30 Hâşre dek kıan ağlamış da çok mudur ‘âşıklara
Bâğ-ı cennet içre İdrîs hûr u ğilmân ağlıyor
[Âşıklar kıyamete kadar ağlamış bu durum çok mu?
Cennet bahçesi içerisinde Hz. İdris, huriler ve
ğılmanlar ağlamaktadır.]
- 31 Kıabr içinde cism-i pâki nûra ğark olmuş yatar
Şimdi değıl rûz-ı mahşer hep şehîdân ağlıyor
[Temiz bedeni nura ğark olmuş bir şekilde kabir
içerisinde yatar. Şimdi değıl mahşer ğününde tüm
şehitler ağlamaktadır.]
- 32 Rûz-ı mahşerde şehîdler ser-firâzın ğörelər
Kana ğark olmuş kefen kim sîne ‘uryân ağlıyor
[Şehitler mahşer ğününde başını ğörelər. Kefen kana
ğark olmuş sineler ağlamaktadır.]
- 33 Öyle eğân eyleye kim şâhib-i ehl-i dîvân
Zâr u ğiryân cümle ‘âlem şâh [u] sultân ağlıyor
[Divan ehlinin sahibi öyle bir feryat ede ki tüm
âlemlerin şahı, sultanları ğözü yaşlı bir şekilde
ağlamaktadır.]
- 34 Enbiyâya vü evliyâ hep şöyle hayrân kıalalar
Ğörelər kim şâh Hüseynçün haşr u mîzân ağlıyor
[Enbiya ve evliya şöyle hayran kalırlar. Şah Hüseyni
ğörseler haşr u mizan ağlamaktadır.]
- 35 Varalar cümle şehîdân hep sarây-ı vahdete
Dürlü in‘âm-ı celîl [u] luţf-ı Raĥmân ağlıyor

[Tüm şehitler vahdet sarayına varalar. Rahmanın lütfu olan tüm nimetler ağlamaktadır.]

- 36 Ol Yezîd-i bed-likânın yakasın çâk eyleyüp
Yok te' ehîr bir dakîka kaşr-ı nîrân ağlıyor
[O kötü suratlı Yezid'in yakasını bir dakika bile geçmeden yırtmak gerekir. Nurlu saray ağlamaktadır.]
- 37 Tâ kıyâmet dilde vird olmuş Yezîd'e la'neti
Eyleriz itme 'aceb kim [kim] ehl-i îmân ağlıyor
[Gönülde Yezid'e lanet etmek kıyamete kadar dua olmuştur. Bu duruma şaşırma, iman ehli ağlamaktadır.]
- 38 Vaşfa gelmez zîkr olunsa mâcerâ-yı Kerbelâ
Kalmadı dilde tarâvet çünkü destân ağlıyor
[Kerbelâ macerası dile gelse vasıflandırılmaz. Gönülde canlılık kalmadı çünkü destan ağlamaktadır.]
- 39 Ey Hâbîb-i Muşafâ gör bâğ-ı 'aşkın goncesi
Tebdîl oldu kim hâzâna sümbülistân ağlıyor
[Ey sevgili Muhammed Mustafa! Aşk bahçesinin guncasını gör. Bahar hazana döndü sümbül bahçesi ağlamaktadır.]
- 40 Gözyaşım dam çağlasın hep nice biñ âb-ı revân
Âteş-i âhımla dağlar şeb şebistân ağlıyor

[Bin bir akarsu gözyaşımdan hep çaplasın. Ahımın yakıcı ateşiyle dağlar, geceler ağlamaktadır.]

41 Ser-güzeşt-i Kerbelânın aşlını tahrîr iden
Kalemim kan kâğıdım yan hatm-i dîvân ağlıyor
[Kerbelâ'nın başından geçeni yazan kalemim kan ağlar, kâğıdım yanar. Divanım ağlamaktadır.]

42 Dilerim ol kıretü'l-‘ayn ‘afv ide ‘işyânımı
Bir ğarîb-i bî-nevâdır âh ki tuğyân ağlıyor
[Dilerim ki isyanımı o (Hz. Peygamberin) gözbebeği affeder. Garipler ve azmış kimseler ağlamaktadır.]

43 Hem şefâ‘at bâbına bu ‘aciz-i ħor u ħakîr
İlticâ-yı bâb-ı ğufrân lutf u ihsân ağlıyor
[Bu aciz, hor ve hakir olan (Şevket Bilâlî) şefaati için kapına geldi. Gufran kapısı, lütuflar ve güzellikler ağlamaktadır.]

44 Hışşe-i ‘aşk-ı Ħabîb-i âl [ü] evlâd-ı Resûl
Maħrûm itmez ol şehim kim zevk-i vicdân ağlıyor
[Hz. Peygamber, Resûl'ün evladını, Habib'in aşkından hisse alan kimseyi mahrum etmez. Şahım, vicdan sahipleri ağlamaktadır.]

45 Rûz-ı maħşer cümle insân kan dökünce yâ Ħüseyn
Nîm nazar lutfuñla mesrûr eyle emân ağlıyor
[Ey Hüseyin! Maħşer günü tüm insan kan dökünce yarım bakışınla nazar edip bizleri sevindir.]

46 Dil ğarîbdır cân ğarîbdır ben ğarîbem ben ğarîb

Ġurbet ilde çâr u nâ-çâr oldu iskân ağılıyor

[Gönül gariptir, can gariptir, ben garibim, ben garibim. Gurbet yerde çaresiz kaldım, bu yerler ağlamaktadır.]

- 47 Baħr-ı ġamda ġalmıřam ben tut elimden yâ Ĥüseyn
İftirâķ [u] miħnetiñle ġalb-i nâlân ağılıyor
[Ey Ĥüseyn! Gama benzeyen bu denizde kalmışım,
benim elimden tut. Kalp, ayrılığın ve sıkıntınla
ağlamaktadır.]

- 48 Yâ Ĥüseyn-i Kerbelâ kimdir seninçün yanmayam
Öyle şevket sızlamakda devr-i devrân ağılıyor
[Ey Kerbelâ'nın Ĥüseyni! Senin için yanmayan
kimdir? şevket öyle bir sızlanmaktadır ki devirler,
devranlar ağlamaktadır.]

184⁴

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Devr idüp geldi Muħarrem mâh-ı cân mâtem giyer
Cümle zerrât-ı cihân heft âsumân mâtem giyer
[Muħarrem devredip geldi, can ayı mateme bürünür;
tüm cihanın zerreleri yedi gök mateme bürünür.]
- 2 şâd olur münkir [ü] münâfık ġan döker erbâb-ı 'aşķ
řubħa dek sızlar dem-â-dem 'âřıķân mâtem giyer

⁴ s. 236-237

[Aşk erbabı kan döker; münkir ve münafık mutlu olur.
Âşıklar sabaha kadar sürekli sızlanarak mateme
bürünür.]

3 Hiç aña âdem dinür mi kılmazın mâtem bugün
Nâdim olmuş tevbe etmiş zâlimân mâtem giyer
[Bugün matem (duymayana) hiç insan denir mi?
Zalimler pişman olmuş, tövbe etmiş mateme
bürünür.]

4 Kimde var ‘aşk-ı Resûl [u] hubb-ı evlâd-ı ‘Alî
Kılalar elbet anlara âh idüp mâtem giyer
[Kimde Resul’ün aşkı Ali’nin evladının sevgisi varsa
elbette ki onlar ah edip mateme bürünür.]

5 O gelürdi sultânımız idi ol şâh-ı cihân
Kurretü’l-‘aynı Habîb-i dü-cihân mâtem giyer
[Cihan şahının (gözbebeği) Hz. Peygamber’in
gözbebeği iki cihan mateme bürünür.]

6 Gerden-i maḥbûb-ı Hakkı kıymadan zâlim kesüp
‘Arşa-i deşt-i belâdan ḥâkdan mâtem giyer
[Zalimler Hakk’ın sevgilisinin boynuna daha
kıymadan önce bela yeri topraktan mateme bürünür.]

7 Seng-dil olsa eger bi’llâh ağlar şol kişi
Yâ nice kan dökmeyeyin ‘arîfân mâtem giyer
[O kişi vallahi gönlü taş olsa bile ağlar. Arifler kan
dökülmeden mateme bürünür.]

8 Şefkâtinden mevc urup deryâ-yı ‘ummân çağlıyor

Zîr ü bâlâ cümle eşyâ lâ-mekân mâtem giyer

[Şefkatinden dalga vurup umman çağlıyor. Yeryüzü
ve gökyüzü bütün eşya mateme bürünür.]

9 Tâzelendi eski derdim söyle Şevket neyleyem

‘Arş u ferş [u] hûr-ı cennet cümle cân mâtem giyer

[Eski derdim tazelendi, söyle Şevket ne yapayım? Arş
u ferş; cennet hurileri tüm insanlar mateme bürünür.]

Kaynakça

Aça, M.; Gökalp H. ve Kocakaplan İ. (2012), Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi, İstanbul: Kesit Yayınları.

Alagöz, H. K. (2024). Şevket Bilâlî Divanı. İstanbul: DBY Yayınları.

Canım, R. (2000), Latîfî, Tezkiretü’ş-şu‘arâ ve Tabsıratü’n-nuzamâ, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

İsen, M. (2004), “Mersiye (Türk Edebiyatı)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 29, s. 218- 219.

Köksal, M. F. (2016). *Son Dönem Divan Şairlerinden Kütahyalı Vasfî Divanı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Toprak, M. F. (2004), “Mersiye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 29, s. 215-217.

Uzun, M. (2006). “Muharremiye”, *DİA*, C. XXXI, (8-9). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazıcı, T. (2004), “Mersiye (Fars Edebiyatı)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 29, s. 217- 218.

BÖLÜM 3

REŞİD FÂNÎ’NİN FÂNÎ ÇİÇEKLER ADLI ESERİNDE REŞİD AKİF PAŞA’NIN BİLİNMEYEN ŞİİRLERİ

ŞEVKET ENES SAMANCIOĞLU¹

Giriş

Osmanlı medeniyet tasavvurunda idari mekanizma ile edebî üretim, birbirinden kopuk olarak düşünülen ayrı sahalar değil; aksine birbirini besleyen ve tamamlayan iki aslî unsur olarak telakki edilmiştir. Devletin kuruluşundan yıkılışına kadar Osmanlı bürokrasisi, “seyfiye” (kılıç) ve “kalemiye” (kalem) sınıfları arasında edebî bir köprü kurmuş; devlet ricali sadece idari mesuliyetlerle yetinmeyip söz sultanı olmaya da gayret etmiştir. Padişahlardan sadrazamlara, valilerden taşradaki kaymakamlara kadar uzanan geniş bir yelpazede, idarecilik vasıflarını şairlik yeteneğiyle tezyin eden sayısız şahsiyet yetişmiştir. Klasik Türk edebiyatı tarihinde “Paşa Şairler” olarak adlandırılabilen bu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Orcid: 0000-0003-1554-3780
Bu çalışma Prof. Dr. Hikmet ATİK danışmanlığında 25.09.2023 tarihinde tamamladığımız *Reşid Fânî Hayatı ve Fânî Çiçekler Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

zümre, devletin en buhranlı dönemlerinde dahi aruzun ahengine sığınarak hem şahsi ruh dünyalarını imar etmiş hem de Türkçenin ifade kudretine katkı sağlamışlardır.

Bu köklü geleneğin son devirdeki en mümtaz temsilcilerinden biri, II. Meşrutiyet döneminin önemli devlet adamlarından Reşid Akif Paşa’dır. Şûrâ-yı Devlet Reisliği, Dahiliye Nazırlığı ve Sivas Valiliği gibi devletin üst kademelerinde görev alan Paşa, sadece başarılı bir bürokrat değil, aynı zamanda velut bir şairdir. Gençliğinden itibaren şiirle meşgul olan Paşa’nın, bir divan oluşturacak hacimde manzumeler kaleme aldığı bilinmektedir. Ancak Şehzadebaşı’ndaki konağında çıkan ve kaynaklarda “büyük Vefâ yangını” olarak geçen elim hadise neticesinde kütüphanesi ve şiirleri kül olmuştur. Bu yangın felaketi nedeniyle, geriye sadece hafızalarda kalan veya dostlarına gönderdiği mektuplarda yer alan sınırlı sayıda manzume kalmıştır.

Reşid Akif Paşa’nın yangından arta kalan bu sınırlı edebî mirasını tespit etmek ve bir araya getirmek amacıyla yakın dönemde kıymetli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda Seyit Yavuz, Paşa’nın İbnülemin Mahmut Kemal İnal’a yazdığı mektupları ve bu mektuplarda yer alan şiirleri neşrederek Paşa’nın devrin edipleriyle kurduğu edebî diyalogu ortaya koymuştur (Yavuz, 2020). Benzer şekilde Necmi Atik ise Ahmed Remzi Akyürek ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın şahsi arşivlerinde yer alan, Paşa’ya ait yayımlanmamış gazeller ile bunlara yazılan nazire, tahmis ve taştirleri ilim âlemine kazandırmıştır (Atik, 2023). Her iki çalışma da Paşa’nın kayıp mirasının parçalarını birleştirmek adına büyük önem arz etmektedir. Ancak yapılan literatür taramasında, Paşa’nın Sivas Valiliği dönemindeki yakın bürokratik maiyetinden biri olan Reşid Fânî Bey’in ve onun eserinde yer alan Reşid Akif Paşa’ya yaptığı tahmisler henüz bu bağlamda değerlendirilmemiştir.

Reşid Akif Paşa’nın edebî şahsiyetini belirgin kılan en önemli özelliklerinden biri, konağını devrin şair ve ediplerine açarak

bir “edebî mahfil” haline getirmesidir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal’ın *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde bizzat şahitliğiyle aktardığına göre; Paşa, zeki, nazik ve dil-nevâz bir üsluba sahiptir. Paşa’nın edebî iletişimde dikkat çeken bir diğer hususiyeti ise yazdığı gazelleri edebî çevresindeki dostlarına göndererek, onlardan bu şiirlere “nazire” veya “tahmis” yazmalarını ısrarla talep etmesidir. (İnal, 2002a, s. 1885)

Reşid Akif Paşa’nın Sivas Valiliği (1902-1908) döneminde, vilayete bağlı Erbaa, Mecitözü ve Gümüşhacıköy kazalarında kaymakamlık görevinde bulunan Reşid Fânî Bey, idari amiri olan Paşa’ya duyduğu saygıyı, onun gazellerine “tahmis” yazarak edebî bir düzleme taşımıştır. Bu çalışmanın temel amacı; Reşid Fânî Bey’in *Fânî Çiçekler* adlı eserinden hareketle, Paşa’nın yangında yok olduğu düşünülen edebî mirasına katkı sağlamaktır. Çalışmada, Reşid Akif Paşa’nın şiirlerini tahmis yoluyla muhafaza eden Reşid Fânî Bey ve eseri tanıtılacak; bu sayede Paşa’ya ait bilinmeyen manzumeler gün yüzüne çıkarılarak literatüre kazandırılacaktır.

Reşid Akif Paşa’nın Hayati ve Edebî Şahsiyeti

Hayatı ve Devlet Hizmetleri

Asıl adı Mustafa Salih Reşid olan Reşid Akif Paşa, 1279 (1863) yılında Yanya’da dünyaya gelmiştir. Babası, Arnavutluk’un köklü ailelerinden Kalkandelen Hanedanı’na mensup, Şûrâ-yı Devlet Reisliği ve çeşitli vilayetlerde valilik yapmış olan Vezir Mehmed Akif Paşa’dır. Aile geleneğine uygun olarak iyi bir eğitim gören Paşa, bir süre Galatasaray Sultanîsine devam etmiş; ayrıca özel hocalardan Arapça, Farsça, tarih, coğrafya, matematik ve Fransızca dersleri alarak çok yönlü bir entelektüel altyapı kazanmıştır (İnal, 2002a, s. 1883).

Devlet hizmetine 1882 yılında Bâbîâlî Âmedî Kalemünde başlayan Reşid Akif Paşa, gösterdiği liyakat sayesinde hızla yükselmiş; Şûrâ-yı Devlet azalığı ve Mülkiye Dairesi azalığı gibi

kritik görevlerde bulunmuştur. Ancak onun idari kariyerindeki en parlak ve bu çalışmaya zemin teşkil eden dönemi, 1902-1908 yılları arasında yürüttüğü Sivas Valiliğidir. Kaynakların belirttiğine göre Paşa, Sivas'ta sadece rutin idari işleri yürütmekle kalmamış; eşkıyalık olaylarını bitirerek asayiş sağlamış, Soğuk Çermik gibi imar faaliyetlerine imza atmış ve halkın büyük sevgisini kazanmıştır (Üçer, 1989, s. 13).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla (1908) kısa bir süre Dahiliye Nazırlığı görevine getirilen Paşa, daha sonra Âyan Meclisi azalığı, Şûrâ-yı Devlet Reisliği ve Damad Ferid Paşa kabinesinde Meclis-i Vükelâ memuriyeti gibi üst düzey görevler üstlenmiştir. Yakalandığı karaciğer rahatsızlığı nedeniyle 15 Nisan 1920 tarihinde İstanbul'da vefat eden Reşid Akif Paşa, Fatih Camii haziresinde babasının yanına defnedilmiştir (İnal, 2002a, s. 1883).

Edebi Yönü ve Yok Olan Mirası

Reşid Akif Paşa, Osmanlı devlet teşkilatında idari mesuliyet ile sanat zevkini şahsında birleştiren, resmi yazışmaların ciddiyeti ile şiirin inceliğini harmanlayan “bürokrat şair” tipolojisinin devrindeki seçkin temsilcilerinden biridir. Gençliğinden itibaren klasik Türk edebiyatı geleneğine bağlı kalarak şiirle meşgul olan Paşa; gazel, kaside, murabba ve kıta nazım şekillerinde eserler vermiştir. Şiirlerinde aruz vezni başarıyla kullanan Paşa, “Lisân-ı Osmanî”ye sadık kalmakla birlikte, devrine göre sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya özen göstermiştir.

Paşa'nın edebî üslubu incelendiğinde; hakîmâne, şûhâne ve rindâne bir söyleyişin hakim olduğu görülür. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, onun bu üslubunu “Zeki, nazik, dilnevaz” olarak tavsif etmiş ve Paşa'nın muhatabını cezbeden bir ifade kudretine sahip olduğunu belirtmiştir (İnal, 2002a, s. 1884). Ancak Reşid Akif Paşa'nın edebî mirası, ne yazık ki büyük bir trajediyle gölgelenmiştir. Paşa'nın bir divan oluşturacak hacimdeki şiirleri,

Şehzadebaşı'ndaki konağında çıkan ve Vefa Yangını olarak bilinen elim hadise neticesinde kütüphanesiyle birlikte kül olmuştur.

Günümüze ulaşan şiir sayısı üzerine yapılan literatür çalışmaları, bu kaybın boyutunu ve kalan mirasın dağılımını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yakın zamana kadar Reşid Akif Paşa'nın yayımlanan ve bilinen şiir sayısı yedi adetten ibaretti. Bu şiirlerin dördü İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* eserinde, ikisi İstanbul Belediyesi Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı'nda, biri ise Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde yer almaktadır. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulunan mektup ve şiirler Seyit Yavuz tarafından neşredilmiştir (Yavuz, 2020, s. 323).

Necmi Atik tarafından yapılan araştırmalar neticesinde ise bu külliyata sekiz adet yayımlanmamış gazel daha eklenmiştir. Bu yeni tespit edilen şiirlerin beşi, Paşa'nın 1905-1917 yılları arasında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a gönderdiği mektuplarda; diğer üçü ise Amasya Beyazıt Kütüphanesi'nde bulunan, Ahmed Remzi Akyürek'in derlediği *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâid* adlı eserde kayıtlıdır (Atik, 2023, s. 219). Böylece literatürde Paşa'ya ait olduğu bilinen toplam şiir sayısı on beşe yükselmiştir. Ayrıca Paşa'nın şiirlerine yazılan üç nazire, bir tahmis ve bir taştîr de bu edebî halkanın diğer ürünleri olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmada ele alınan Reşid Fânî Bey'in *Fânî Çiçekler* adlı eseri, işte bu on beş şiirlik mirasa eklenecek yeni bir halkayı, yani Paşa'ya ait on altıncı şiiri ve bilinen bir şiirin yeni bir varyantını gün yüzüne çıkarmaktadır. Böylelikle, yangın felaketiyle yok olduğu düşünülen Reşid Akif Paşa divanından bir parça daha *Fânî Çiçekler* sayesinde günümüze ulaşmış ve kayıt altına alınmış olmaktadır.

Reşid Akif Paşa'nın Reşid Fânî ile Hukuku

Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yılları arasında köprü vazifesi gören şahsiyetlerden biri olan Reşid Fânî

Bey², hem mülki idare amiri hem de şair kimliğiyle dikkat çekmektedir. Mülkiye Mektebinden mezun olduktan sonra devlet hizmetine giren Reşid Fânî, Anadolu’nun çeşitli vilayetlerinde kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur. Onun biyografisi, özellikle bu çalışmanın ana eksenini oluşturan Sivas Valisi Reşid Akif Paşa ile olan mesaisi bakımından önem arz eder.

Reşid Fânî Bey, Reşid Akif Paşa’nın Sivas Valiliği (1902-1908) yürüttüğü dönemde, vilayete bağlı Erbaa, Mecitözü ve Gümüşhacıköy kazalarında kaymakam olarak görev ifa etmiştir. Ancak bu iki isim arasındaki ilişki, yalnızca resmi bir ast-üst ilişkisinden ibaret kalmamış; müşterek bir edebî zevk zemininde “hami ve şair” münasebetine evrilmiştir. Nitekim Reşid Fânî, kaleme aldığı *Şikâyetnâme* adlı manzumesinde bu durumu açıkça dile getirmiştir. Meslek hayatında uğradığı haksızlıkları ve maruz kaldığı iftiraları anlattığı bu manzumede Fânî, Reşid Akif Paşa dönemini adeta bir “asr-ı saadet” olarak tasvir eder. Paşa’nın idaresi altında geçirdiği altı yılı iftiharla yâd eden şair, o günlerde “Vali Reşid Akif’in koruyucu kanatları altında” (*zîr-i cenâhında*) mesut ve kedersiz olduğunu; Paşa’nın adalet dağıtmak için her daim hazır bulunan güvenilir bir devlet adamı olduğunu şu mısralarla kayda geçirmiştir:

*Vali Reşîd ‘Âkif’in zîr-i cenâhında ben
Altı sene kaymakam kaldım ise bî-minen
Müftehir ü şen idim görmedim asla mihen
Çünkü müheyyâ idi ‘adl için ol mu temen
Çıkdı fakat nâ-gehân bir sürü şantajcılar*

² Reşid Fânî Bey’in hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Samancıoğlu, Ş. E. (2023). *Reşid Fânî Hayatı ve Fânî Çiçekler Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* [Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Samancıoğlu, Ş. E. (2024). *Divançe-i Fanî*. İlahiyat Kitap.

Süslü ifâdât ile milleti aldatdılar (Samancıoğlu, 2023, s. 873).

Fânî Çiçekler

Reşid Fânî'nin *Fânî Çiçekler* adını verdiği ve bu bildirinin temel kaynağını teşkil eden eser, şairin çocukluk yıllarından başlayarak 1919 yılına kadar kaleme aldığı manzumeleri ihtiva eden kıymetli bir el yazmasıdır. Eser, muhtevası itibarıyla sadece bir şiir mecmuası olmanın ötesinde; Reşid Fânî'nin edebî tekamülünü ve eser içerisinde verdiği bilgilerle şairin biyografik serüvenini ortaya çıkartmamızı sağlaması bakımından da önem arz etmektedir.

Yazma eserin içeriği incelendiğinde; şairin hem klasik Divan şiiri geleneğine bağlı aruzlu şiirler hem de döneminin yenileşme hareketlerinden ve Millî Edebiyat zevkinden izler taşıyan manzumeler kaleme aldığı görülmektedir. Ancak eserin bu çalışma açısından en müstesna yönlerinden birisi, Reşid Fânî'nin idari amiri Reşid Akif Paşa'nın gazellerine nazire ve tahmis formunda yazdığı şiirleri barındırmasıdır. *Fânî Çiçekler*'de yer alan bu tahmisler, Reşid Akif Paşa'nın yangında kaybolduğu düşünülen gazellerini “zemin şiir” olarak bünyesinde muhafaza etmiş ve günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

Fânî Çiçekler'de Yer Alan Tahmisler ve Reşid Akif Paşa'ya Ait Manzumeler

Bu bölümde, Reşid Fânî Bey'in *Fânî Çiçekler* adlı eserinde tespit edilen ve Reşid Akif Paşa'nın gazellerine yapılan iki adet tahmis ele alınacaktır. Paşa'nın kayıp divanından günümüze ulaşan nadir örnekleri ihtiva eden bu manzumeler, hem yazılış gerekçeleri hem de dönemin edebî atmosferini yansıtmaları bakımından kıymetlidir.

Paşa'nın Arzusu Üzerine Kaleme Alınan Tahmis

Kaynaklarda Reşid Akif Paşa'nın şairlerle dostluk kurmayı sevdiği, şiirlerini başkalarına gönderip okutmaktan zevk aldığı ve konağını şairlere açtığı sıklıkla zikredilmektedir. Paşa'nın edebî şahsiyetinin en bariz vasıflarından biri de, kendi gazellerine nazire veya tahmis yazılmasını arzu etmesidir. Sivas Valiliği esnasında bu arzu, maiyetindeki kaymakamı Reşid Fânî Bey nezdinde de karşılık bulmuştur.

Reşid Akif Paşa, Reşid Fânî'den bir gazelini tahmis etmesini bizzat istemiştir. Bu talep üzerine kaleme alınan ve *Fânî Çiçekler* adlı eserde "Tahmis-i Gazel-i Reşid Akif Paşa" başlığı ile kaydedilen manzumenin derkenarına şair tarafından; "*Paşa-yı müşârun ileyhin arzularına binâen tahmis edilmiştir.*" notu düşülmüştür. Bu ifade, manzumenin telif sebebini ve Paşa'nın tahmis geleneğine verdiği ehemmiyeti açıkça ortaya koymaktadır.

Fânî Çiçekler eserinin 81. sayfasında kayıtlı olan ve *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* vezniyle kaleme alınan bu manzume, Reşid Akif Paşa'nın edebî şahsiyetini yansıtan güçlü bir gazelin tahmis yoluyla genişletilmiş halidir. Manzumenin sonunda yer alan "2 Temmuz 1322 (15 Temmuz 1906): Hacıköy" kaydı, eserin Reşid Fânî'nin Gümüşhacıköy Kaymakamlığı ve Reşid Akif Paşa'nın Sivas Valiliği döneminde yazıldığını tarihsel olarak da belgelemektedir.

Manzumenin zemin şiirini oluşturan Reşid Akif Paşa'ya ait beyitler (bentlerin son iki mısrası) incelendiğinde; şairin *rindâne* ve *hakîmâne* bir üsluba sahip olduğu görülmektedir. Paşa, gazelinde dünya hayatının geçiciliğini (*üç günlük hayat*), makam ve mevkilerin aldattıcılığını ve asıl önemli olanın "hoş bir sadâ" bırakmak olduğunu vurgulamıştır. Özellikle dördüncü bentte yer alan "*Fıtraten bir hak-perestârim ki tefrîk eylemem / Bir fakîri bir ğanîden hod-perestân ağlasın*" dizeleri, Paşa'nın bir devlet adamı olarak adalet ve eşitlik ilkesine verdiği önemi şiir diliyle beyan etmesi bakımından dikkat çekicidir.

Reşid Fânî Bey ise tahmis mısralarında (bentlerin ilk üç mısrası), Paşa'nın bu duygu dünyasına başarıyla eşlik etmiş; onun hüznünü, yalnızlığını ve felsefî derinliğini kendi mısralarıyla pekiştirmiştir. Manzumenin dikkat çeken bir diğer hususiyeti ise 6. bendidir. İlk 5 bentte Paşa'nın gazelini tahmis eden Reşid Fânî, gazel bittikten sonra manzumeye bir “dua bendi” (tezyîl) eklemiştir. Tamamı kendisine ait olan bu son bentte Fânî, “*Ey vezîr-i ‘âlem-ârâ*” (Ey dünyayı süsleyen vezir) hitabıyla doğrudan Paşa'ya seslenmiş; kendi gözyaşlarını şiirine mürekkep (midâd) ettiğini belirterek Paşa'nın himayesinde bulunduğu huzuru dile getirmiştir. Her iki şairin de “Reşid” mahlasını taşıması, manzumede “tecrîd” sanatını andıran zarîf bir isim birliği ve edebî bütünlük sağlamıştır.

Reşid Akif Paşa'nın arzusu üzerine tahmis formunda kaleme alınan bu manzumenin tam metni aşağıda sunulmuştur. Tahmis geleneği uyarınca; bentlerin ilk üç mısrası Reşid Fânî Bey'e, zemin şiiri oluşturan son iki mısra (beyitler) ise Reşid Akif Paşa'ya aittir:

Tahmîs-i Gazel-i Reşid ‘Âkif Paşa

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Bâdbân-ı himmeti açmış felek siz şevk edin
Zevrak-ı ikbâli bir vefk-i emel siz sevk edin
Varsa bir endişeniz bahr-ı safâda gark edin
Ey hezârân ârzûyan-ı vatan siz zevk edin
Derd-i hicr-i yâr ile her dem gariban ağlasın
- 2 Bir zamân bâğ-ı irem içre yaşarken kâm-ran
Nev-bahâr-ı ‘ömrüm oldu şimdi hem-hâl-i hazan
Çeşm-i hayretle bana ağlar iken eflâkiyân
Ber-tarâf-sâz-ı gumûm olsun gülüp bigânegân

Hâl-i ehl-i hâle hep hâl-âşinâyân ağlasın

- 3 Ye's ile 'ömr-i 'azîz olmuş idi düşümde yâr
Nazra-i latifle ihyâ etdi bir 'âlî-tebâr
Ter-zebân oldum yine ebkem iken bî-ihtiyar
Dil bir ateşzârdır eşkim mesil-i cûybâr
Cem '-i ezdâd eyledim âteş-zebânân ağlasın
- 4 Gördüm âsâr-ı fenâ ekvânı ta'mîk eylemem
Etse de bast-ı bedâyi' meyli tevsîk eylemem
Olsa da sûretde çirkin hakkı temhîk eylemem
Fitraten bir hak-perestârim ki tefrîk eylemem
Bir fakîri bir ğanîden hod-perestân ağlasın
- 5 Külfet-i âlâyîşe değmez şu üç günlük hayât
Nîk-hûlardan kalır bâkî kalırsa hâtırât
Bak ne telmîh eyliyor bir şâ'ir-i 'ulvî nûkât
Öyle imrâr et Reşîdâ 'ömrünü ba'de'l-vefât
Kâfirân âh eylesin gebr u müselmân ağlasın
- 6 Ey vezîr-i 'âlem-ârâ-yı me'âlî i'tiyâd
Ağlayıp gözyaşımı eş'ârıma etdim midâd
Sâye-i lutfunda şâd oldu *Reşîd-i ğam-nihâd*
'Ömr u ikbâlin sa'âdet içre etsin izdiyâd
Yâd-ı en'âmınla her dem kalb-i şûkrân ağlasın
2 Temmuz 1322: Hacıköy

Sivas Valilik Konağında Bir Edebi Meclis

Reşid Fânî'nin eserinde yer alan ikinci tahmis, Sivas Valilik konağının o dönemde adeta bir edebiyat mahfili hüviyetinde olduğunu ve bürokratik kadronun sanat zemininde nasıl bir araya geldiğini göstermesi bakımından dikkate şayandır. Reşid Fânî'nin manzumesine düştüğü *“Paşa-yı müşârun ileyhin bu gazel-i mutasavvıfânesini kâtib-i husûsiyyesi Sâmih Fethi Bey tahmis eylemiş olduğundan...”* şeklindeki kayıttan anlaşıldığı üzere; Paşa'nın hususi kâtibi Sâmih Fethi Bey³, Reşid Akif Paşa'nın mutasavvıfâne bir gazeline tahmis yazmış; bu edebî halkaya dahil olan Reşid Fânî de aynı gazel üzerine, Sâmih Bey'in şiirine nazire suretinde bir tahmis daha kaleme almıştır. Reşid Fânî, bu tahmisin Reşid Akif Paşa'ya Sâmih Fethi Bey'in tahmisi ile birlikte takdim edildiğini ifade etmiştir.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezniyle kaleme alınan bu manzume, ilk tahmisten farklı olarak daha tasavvufî ve hikemî bir muhteva taşımaktadır. Zemin şiiri oluşturan Reşid Akif Paşa'ya ait beyitlerde; hakikat arayışı, varlığın özünü kavrama (tahkik) ve Hakk ile Batıl'ın ayrışması gibi meseleler ele alınmıştır. Özellikle *“Nûr-ı ra'yimle bütün esrârı tahkik eyledim”* ve *“Zîr u bâlâ-yı Kitâbullâh'ı ta'mîk eyledim”* mısraları, Paşa'nın sadece bir idareci değil, aynı zamanda varlık âlemini Kur'an ve irfan ışığında yorumlayan bir mütefekkir olduğunu göstermektedir.

³ Asıl adı Mehmed Sâmih Fethi olan ve Cumhuriyet döneminde M. Turhan Tan (1885-1939) imzasıyla tanınan yazar, aslen Sivaslıdır. Ahmet Fethi Bey'in oğlu olan Sâmih Fethi, Reşid Akif Paşa'nın Sivas Valiliği sırasında hususi kâtipliğini yapmış; bu vesileyle Reşid Fânî Bey ile de tanışıklık kurmuştur. Paşa'nın yanındaki görevinin ardından Sivas vilayet gazetesinde başyazarlık, Türkçe ve tarih öğretmenliği gibi vazifelerde bulunmuştur. Millî Mücadele yıllarında Sivas Kongresi'ne katılarak milletvekili seçilmiş, Üsküdar mutasarrıflığı yapmış ve Cumhuriyet ile Tan gazetelerinde yazılar kaleme almıştır. Özellikle tarihi romanlarıyla tanınan Sâmih Fethi Bey, 1939 yılında vefat etmiş ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir. (İnal, 2002b, s. 2416)

Reşid Fânî Bey, Paşa'nın bu yüksek felsefî ifadelerine aynı şekilde mukabele etmiştir. Tahmisin ilk bendinde geçen “*Len terânî emrini eşyâya tatbîk eyledim*” dizesiyle, Hz. Musa'nın Tur Dağı'ndaki tecelli isteğine ve aldığı “Beni göremezsın” cevabına (A'râf Suresi, 143. ayet) telmihte bulunmuştur.

Manzumenin altıncı ve son bendi ise Reşid Fânî'nin edebî nezaketini gösteren bir “tezyîl” (ekleme) kısmıdır. Burada şair, “*Eyleyip tahmisini tanzîr cenâb-ı Sâmiḥ'in*” diyerek, yazdığı şiirin Sâmiḥ Fethi Bey'e bir nazire olduğunu belirtmiş; Paşa'yı ise “*şems-i lâmiḥ*” (parlayan güneş) ve “*Kenz-i lâ-yefnâ*” (tükenmez hazine) sıfatlarıyla övmüştür.

Paşa'nın huzuruna takdim edilen bu müşterek manzumede; ilk beş bentte italik yazılan mısra ve beyitler Reşid Akif Paşa'ya aittir. Altıncı bent ise tamamen Reşid Fânî'ye aittir:

Tahmîs-i Ğazel-i Dîĝer

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Asfiyâyı tâ Safiyyullâḥ'a tensîk eyledim
*Len terânî*⁴ emrini eşyâya tatbîk eyledim
Bir hayâ-yı Hak ile ekvânı teşrîk eyledim
Bikr-i fikrimle sûtûr-ı aşkı tenmîk eyledim
Nûr-ı ra'yimle bûtün esrârı tahkîk eyledim

⁴ İktibas yapılan ayetin tamamı mealen şu şekildedir:

“Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da, “Beni (dünyada) katiyen göremezsın. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.” dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, “Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim” dedi.” A'râf 7/143.

- 2 Ser-be-ser etdikçe şîvengâhı böyle iktinâh
Âşinâlar içre kaldım bir ğarîb-i Hak-penâh
Matlabımca yok henüz şeydâ dile ârâmgâh
Meşrebimce bulmadım bir 'ârif-i billâh âh
Kâ'inâtı mezheb-i 'irfâna tesvîk eyledim
- 3 Eylerim takdîs-i hayretle o 'ulvî fitratın
Eylerim tahdîs-i hürmetle lisân-ı kudretin
Bilmedi bir kalb-i 'ârif şübhesiz mâhiyyetin
Etmedi takdîr-i ber-hâlis 'iyârîñ kıymetin
Dehri ben sencîde-i mîzâna tedkîk eyledim
- 4 Zâtını gördüm münezzeh kâ'inâtı seyredip
Anladım sırr-ı vücûb-ı mümkinâtı seyredip
Mest-i şükrânım şu kudsî sânihâtı seyredip
Vechine bakdım hurûf-i 'âliyâtı seyredip
Zîr u bâlâ-yı Kitâbullâh'ı ta'mîk eyledim
- 5 Hak gelir bâtıl zehûk eyler her işde dâ'imâ
Şems-i 'âlem-tâb ile zâ'il şeb-i zulmet-nümâ
İşte halletdi bu râzı şâ'ir-i müşkil-güşâ
Bir bilip asl-ı vücûd-ı 'âlemi ser-tâ-be-pâ
Hakk'ı bâtıldan Reşîdâ böyle tefrîk eyledim
- 6 Ey vezîr-i 'âlem-ârâ çok mu olsam mâdihin
Nûrunu tasvîre yeltensem o şems-i lâmihiñ

Kenz-i lâ-yefnâyî⁵ hikmetdir Reşîdâ sânihin
Eyleyip tahmîsini tanzîr cenâb-ı Sâmih'in
Ben de ol şî'r-i zarîfi kalbe tatvîk eyledim
3 Temmûz 1322: Hacıköy

Reşid Akif Paşa'nın bu tahmise zemin teşkil eden gazeli, daha önce Necmi Atik tarafından Ahmed Remzi Akyürek'in *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâid* adlı eserinden hareketle yayımlanmıştır (Atik, 2023, ss. 225-226). Ancak söz konusu neşir ile *Fânî Çiçekler* nüshası karşılaştırıldığında, metnin anlam dünyasını doğrudan etkileyen önemli farklılıklar tespit edilmiştir.

Bu farklılıkların Ahmed Remzi Akyürek nüshasındaki müstensih hatasından mı yoksa yayına hazırlayan araştırmacının okuma tercihindan mı kaynaklandığı kesin olarak tespit edilememekle birlikte; *Fânî Çiçekler* nüshasındaki ibarelerin bağlama, vezne ve divan şiiri estetiğine çok daha uygun düştüğü görülmektedir. Tespit edilen temel farklılıklar ve *Fânî Çiçekler*'in sunduğu doğru okumalar aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır:

1. Bîkr-i fikrimle / Bekr-i fikrimle: Gazelin matla beytinde geçen ve Divan şiirinde “el değmemiş, taze, orijinal fikir/hayal” manasına gelen “*Bîkr-i fikir*” terkihi, mevcut neşirde “*Bekr*” şeklinde okunmuştur. Bizim “bîkr” şeklinde okuduğumuz bu ifade şairin “aşk satırlarını taze ve orijinal fikirlerle süslediğini” ifade etmesi bakımından bağlama tam oturmaktadır.

2. Takdîr-i ber-hâlis ‘iyârın / Takdîr bir halas ‘ayârın: Gazelin ikinci beytinde geçen “*Etmedi takdîr-i ber-hâlis ‘iyârın kıymetin*” mısrasındaki “*ber-hâlis ayâr*” (halis/saf ayar üzere olan) tamlaması, diğer neşirde “*bir halas*” (bir kurtuluş) şeklinde okunmuştur. Paşa'nın “değerinin saf ayarının takdir edilmediğinden” yakındığı

⁵ İktibasta bulunulan hadis-i şerifin tamamı mealen şu şekildedir: “Kanaat, tükenmez bir hazinedir.” Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/102.

bu beyti, “*halas*” kelimesiyle anlamlandırmak mümkün görünmemektedir.

3. Sencîde-i Mîzâna / Sencîde-i Mîzân: Aynı beyitteki “*sencîde-i mîzâna*” (teraziye vurulmuş/tartılmış) ibaresi, vezin ve cümle akışı gereği yönelme hâl eki (-a) almalıdır. *Fânî Çiçekler*’den yaptığımız okuma bu gramer detayını muhafaza ederken, diğer neşirde kelime eksik okunmuştur.

4. ‘ârif-i billâh / ‘ârif-i dil-vâh: Tasavvuf literatüründe “Allah’ı bilen, irfan sahibi” manasında yaygın olarak kullanılan “*Ârif-i billâh*” terkibi, mevcut neşirde “*Ârif-i dil-vâh*” şeklinde okunmuştur. Metnin tasavvufi dokusu ve “*Meşrebimce bulmadım...*” ifadesi dikkate alındığında, şairin aradığı kişinin bir “*Ârif-i billâh*” olduğu aşikârdır.

5. Zîr u bâlâ-yı Kitâbullâh’ı / Zîr-i veylâ-yı Kitâbullâh’ı: Dördüncü beyitte yer alan ve Kur’an-ı Kerim’in derinlemesine incelendiğini anlatan “*Zîr u bâlâ-yı Kitâbullâh’ı*” (Allah’ın kitabının altını ve üstünü / her yanını) ifadesi, diğer neşirde “*Zîr-i veylâ-yı*” şeklinde okunmuştur. “*Veylâ*” kelimesinin buradaki anlam bütünlüğünü bozduğu, buna karşın “*zîr u bâlâ*” (alt-üst) ikilemesinin “ta’mîk etmek” (derinleşmek) fiiliyle uyum içinde olduğu açıktır.

6. Asl-ı vücûd-ı ‘âlemi / Asl-ı vücûd-i ‘âlimi: Gazelin makta beytinde geçen “*asl-ı vücûd-ı ‘âlemi*” (âlemin varlığının aslı/kökeni) tamlaması, diğer neşirde “*vücûd-i âlimi*” (âlimin varlığı) şeklinde okunmuştur. Şairin vahdet-i vücud neşvesiyle “varlığın aslını bir bilmesi”, şahıslardan (âlim) ziyade kozmik bir bütüne (âlem) işaret ettiğini göstermektedir.

Sonuç

Osmanlı devlet geleneğinde “Paşa Şairler” silsilesinin son halkalarından biri olan Reşid Akif Paşa, hem mülki idaredeki dirayeti hem de klasik şiir zevkine olan vukûfiyeti ile devrinin

müstesna şahsiyetlerindendir. Ancak Paşa'nın Şehzadebaşı'ndaki konağında meydana gelen elim yangın, onun mürettep divanını kül etmiş ve edebî mirasının büyük bir kısmının tarihin karanlığına gömülmesine neden olmuştur. Bu kayıp, Türk edebiyatı tarihi açısından telafisi güç bir boşluk teşkil etmektedir.

Günümüzde yapılan akademik çalışmalarda, Paşa'nın yangından kurtulan veya mektuplar yoluyla dostlarına emanet ettiği şiirlerin tespiti üzerine araştırmalar yapılmıştır. Bu kapsamda araştırmacıların gayretleriyle; literatürde Paşa'ya ait olduğu bilinen toplam on beş adet manzume kayıt altına alınabilmiştir.

Bu çalışmada ise Reşid Akif Paşa'nın Sivas Valiliği döneminde maiyetinde kaymakam olarak görev yapan Reşid Fânî Bey'in *Fânî Çiçekler* adlı eserde tespit edilen ve Paşa'nın gazellerine yapılan iki adet tahmis, Paşa'nın kayıp mirasının izini sürmek adına şu somut katkıları sağlamıştır:

1. Reşid Akif Paşa'nın bizzat arzusu üzerine Reşid Fânî tarafından yazılan birinci tahmis sayesinde, literatürde daha önce bilinmeyen ve kayıp olduğu düşünülen yeni bir gazel (on altıncı şiir) gün yüzüne çıkarılmıştır.

2. Paşa'nın hususi kâtibi Sâmih Fethi Bey'in tahmisine nazire olarak yazılan ikinci tahmis ise hem bilinen bir gazelin yeni bir varyantını ortaya koymuş hem de mevcut neşirdeki okuma hatalarının düzeltilmesine imkân tanımıştır.

3. Ayrıca bu manzumeler, Sivas Valilik konağındaki canlı edebî muhiti ve vali ile maiyeti arasındaki bürokratik hiyerarşinin sanat zemininde nasıl zarif bir dostluğa dönüştüğünü belgelemiştir.

Sonuç olarak; bu çalışma ile Reşid Akif Paşa'nın bugüne kadar tespit edilememiş manzumeleri, Reşid Fânî'nin *Fânî Çiçekler* eseri vasıtasıyla literatüre kazandırılmıştır. Ortaya konulan metinler, hem Paşa'nın edebî şahsiyetinin daha sağlıklı değerlendirilmesine

imkân tanımakta hem de mevcut kaynaklardaki eksik bilgilerin tashih edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Bununla birlikte, Reşid Akif Paşa'nın şiirlerini dostlarına göndererek onlardan ısrarla nazire ve tahmis talep etme geleneği göz önüne alındığında; dönemin diğer şairlerinin divanlarında, şiir mecmualarında veya özel evraklarında yapılacak kapsamlı taramaların, Paşa'ya ait başka kayıp manzumeleri de gün yüzüne çıkarması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynakça

Atik, N. (2023). Reşid Âkif Paşa'nın Yayınlanmayan Şiirleri. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 65(65), 213-234. <https://doi.org/10.15370/maruifd.1372429>

İnal, İ.-E. M. K. (2002a). *Son Asır Türk Şâirleri* (C. 4). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

İnal, İ.-E. M. K. (2002b). *Son Asır Türk Şairleri* (C. 5). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Samancıoğlu, Ş. E. (2023). *Reşid Fânî Hayatı ve Fânî Çiçekler Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* [Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Samancıoğlu, Ş. E. (2024). *Divançe-i Fanî*. İlahiyat Kitap.

Üçer, M. (1989). Sivas'ın Ünlü Valilerinden Reşit Âkif Paşa (1862/1920). *Sivas Kültür Sanat Dergisi*, 4.

Yavuz, S. (2020). Sivas Valisi Reşit Âkif Paşa'nın İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal'a Yazdığı Bazı Mektuplar ve Şiirler. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(1), 319-330.

GEÇİCİ KAPAK

*Kapak tasarımı
devam ediyor.*